

Vägledning om kulturmiljöer i förorenade områden

Länsstyrelserna

Jönköpings och Östergötlands län

Titel: **Vägledning om kulturmiljöer i förorenade områden**
Diarienummer: 1842-2024
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Äldre hög skorsten vid före detta smältverk, äldre industribyggnad intill vatten och arkeologisk utredning

Förord

Utvecklingen av Sverige som industriland har efterlämnat ett stort antal förorenade områden. Många av områdena är så förorenade att de riskerar att skada miljön och människans hälsa. Tidigare industrier och verksamheter kan ha efterlämnat miljö- och hälsoskadliga ämnen i mark, vatten eller byggnader och anläggningar. Det handlar i vissa fall om äldre verksamheter där historik och lämningar kan vara skyddsvärda i sig. Detta är något man kan behöva ta hänsyn till och förhålla sig till vid efterbehandling av förorenade områden. Man kan även vid åtgärder för att bevara och utreda kulturmiljöer behöva vidta skyddsåtgärder för att motverka spridning och exponering av en förorening i de fall det finns en risk att kulturmiljön är förorenad.

Olika ärenden kan ha som syfte att utreda och bevara en kulturmiljö eller att avhjälpa en föroreningsskada. I vissa fall finns båda dessa syften samtidigt i ett och samma ärende, vilket man kanske inte alltid känner till från början. I dessa fall kan kunskapsluckor hos handläggare få förödande konsekvenser för kulturmiljön eller öka risken för spridning och exponering av föroreningar. Denna vägledning har tagits fram som en del i ett tillsynsvägledningsprojekt i samarbete mellan Länsstyrelsen i Jönköpings län och Länsstyrelsen Östergötland. Huvudsyftet är att innehållet ska ge övergripande vägledning för att uppnå förbättrad samverkan och ökad kunskap kring frågor om kulturmiljöer i förorenade områden.

Vägledningen har tagits fram av Anna-Karin Persson och Evelina Juntorp, Länsstyrelsen i Jönköpings län och Laila Skytt och Geira Torjusén, Länsstyrelsen Östergötland. Även kollegor inom enheterna för kulturmiljö och förorenade områden vid respektive länsstyrelse har bidragit till vägledningsmaterialet.

Jönköping februari 2024

Innehållsförteckning

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	6
ORDLISTA	7
1. INLEDNING	13
1.1 Bakgrund.....	13
1.2 Syfte	14
1.3 Mål	14
1.4 Avgränsningar	15
2. BEGREPP OCH DEFINITIONER	16
2.1 Vad är en kulturmiljö?.....	16
2.2 Vad är ett förorenat område?.....	16
2.3 Risker och värden inom samma område.....	17
3. GÄLLANDE LAGSTIFTNING	19
3.1 Miljöbalken	19
3.1.1 Kulturmiljö.....	19
3.1.2 Förorenade områden.....	20
3.1.3 Hänsyn och krav	21
3.2 Kulturmiljölagen.....	22
3.2.1 Fornminnen.....	22
3.2.2 Byggnadsminne	23
3.2.3 Kyrkliga kulturminnen.....	24
3.3 Plan- och bygglagen.....	25
4. ARBETE INOM RESPEKTIVE OMRÅDE	26
4.1 Arbete med kulturmiljöer	26
4.2 Arbete med förorenade områden	29
5. FÖRSLAG PÅ ARBETSGÅNG NÄR FÖRORENADE OMRÅDEN OCH KULTURMILJÖER INTERAGERAR	33
5.1 Arbetsgångens olika steg	33
5.2 Förtydligande av de olika stegen	36

6. EXEMPEL	45
6.1 Akut åtgärdsbehov och högt kulturmiljövärde.....	45
6.2 Bostadsbyggnationen på galgbacken.....	48
6.3 Krock mellan arkeologi och entreprenad.....	50
6.4 Efterbehandling eller restaurering?	53
6.5 Vikten av rätt kompetens	55
7. FORTSATT ARBETE	57
BILAGOR	58
Bilaga 1. Den uppdragsarkeologiska processen.....	59
Bilaga 2. Flödesschema arbetsgång.....	60
Förklaringar till Flödesschema arbetsgång.....	61

Sammanfattning

I hanteringen av områden där förorenad mark och kulturmiljöer sammanfaller finns flera faktorer att ta hänsyn till, så som risk för påverkan på kulturmiljön eller för spridning av föroreningar. I många fall saknas rutiner och kunskap hos tillsynsmyndigheten för det förorenade området gällande hur kulturmiljöer ska skyddas på bästa sätt och vice versa kan det även saknas kunskap om att hantera föroreningar inom arbeten med kulturmiljövärden.

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsminnen har ofta en industrihistorisk bakgrund vilket kan ha orsakat föroreningar i, under eller runt byggnaderna. Föroreningarna kan behöva åtgärdas med syfte att skydda människors hälsa och miljön enligt miljöbalkens tionde kapitel, samtidigt som kulturmiljöer ingår i miljöbalkens miljöbegrepp och ska skyddas från yttre påverkan. Vid hantering av förorenade områden ska syftet därför inte bara vara att skydda den biologiska miljön och naturmiljön utan även kulturmiljön, vilket kan göra ärenden där dessa två sakfrågor interagerar särskilt komplexa.

Arbets sättet för kulturmiljöer och förorenade områden skiljer sig åt men när kulturmiljöer och föroreningar sammanfaller inom ett område blir samarbetet mellan handläggare essentiellt. Det är viktigt att de båda sakområdena behandlas i ett tidigt skede i ärendets arbetsgång. Denna vägledning är framtagen för att underlätta arbetet med områden där föroreningar och kulturmiljöer sammanfaller. I vägledningen beskrivs hur arbetet med kulturmiljöer och förorenade områden kan se ut. Den ger även förslag på vilka steg som kan vara viktiga att ta med i en arbetsgång för områden där de två sakområdena sammanfaller.

Målet med vägledningen är att möjliggöra tillämpning av en arbetsgång där både kulturmiljöer och förorenade områden tidigt tas i beaktande och att på sikt bidra till en förbättrad samverkan. Vägledningen syftar också till att öka kunskapen om kulturmiljöers skyddsvärde i miljölagstiftningen och risker med föroreningar i kulturhistoriskt värdefulla miljöer.

Ordlista

Allmänna intressen Rättsligt begrepp som används i plan- och bygglagen och miljöbalken. Intressen som berör allmänheten och samhället i stort och som bör beaktas vid exempelvis planläggning, lokalisering av bebyggelse samt vid riskvärdering inför efterbehandlingsåtgärder.

Ansvarig för att avhjälpa en föroreningsskada Den som har orsakat eller bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada eller som är juridiskt ansvarig för utredningar och åtgärder för föroreningsskadan.

Ansvarsutredning Utredning som syftar till att ange vilka som är juridiskt ansvariga för utredning och åtgärd av föroreningsskador.

Arbetsföretag Verksamhet som påverkar mark, sjö- eller havsbotten såsom projektering, byggande, övertäckning eller markarbeten.

Avhjälpare Utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada. Definitionen avser lagstiftningen från och med 1 augusti 2007.

Bakgrundshalt Definieras som summan av naturlig halt och antropogent diffust tillskott, exempelvis i Naturvårdverkets rapport 5977, *Riskbedömning av förorenade områden*, 2009.

Branschlistan Lista över branscher och prioritering

framtagen av Naturvårdsverket tillsammans med länsstyrelserna. Utifrån listan placeras förorenade områden i en branschklass 1–4. Branschklassningen är en gruppriskklassning som baseras på generella bedömningar utifrån vilken verksamhet som funnits på platsen. På Naturvårdverkets webb finns branschlistan för 2011 och 2020 samt branschlista med sediment från 2023. I branschlistan ingår branschspecifika föroreningar som ger vägledning om vanligen förekommande föroreningar.

Byggnadsminne Skydd av historiskt värdefull bebyggelse eller andra konstruktioner och byggnadsverk enligt 3 kap. kulturmiljölagen eller Förordning (1988:1229) om statliga byggnadsminnen. Byggnadsminnen kan också skyddas genom möjligheten att skydda kulturhistoriska värden som ges i plan- och bygglagen (4 kap. 8:1 §, 9 kap. 34 §). Se också **Enskilda byggnadsminnen** och **Statliga byggnadsminnen**.

Detaljplan Har syfte att reglera markanvändning och är juridiskt bindande. Detaljplanen ger kommunen en möjlighet att reglera frågor till exempel kring bebyggelsens utformning.

EBH-stödet är en nationell databas över misstänkta eller konstaterade förorenade områden i Sverige. Den förvaltas av länsstyrelserna gemensamt men varje län ansvarar för

informationen om objekt i sitt län.

Efterbehandling/Efterbehandlingsåtgärd Åtgärd som syftar till att eliminera eller minska den nuvarande och framtida påverkan på människors hälsa, miljön eller naturresurser från föroreningar i mark, grundvatten, sediment, deponier, byggnader och anläggningar.

Enskilda byggnadsminnen Ägs av privatpersoner, företag, kommuner eller föreningar. Ärenden som rör enskilda byggnadsminnen handläggs av länsstyrelsen.

Entreprenör Företag som åtar sig att genomföra och implementera de fysiska efterbehandlingsåtgärder som har beslutats. Entreprenörens arbete vägleds av åtgärdskrav.

Fornlämning Bevarade anläggningar, strukturer och andra spår efter mänsklig aktivitet under forna tider, som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna och äldre än 1850 (2 kap. 1 § kulturmiljölagen). Fornlämningar är registrerade i Riksantikvarieämbetets *kulturmiljöregister* och söktjänsten *Fornsök* används för att titta vad som finns i kulturmiljöregistret. En lämning kan vara att betrakta som fornlämning även om den inte finns upptagen i Kulturmiljöregistret om den uppfyller kriterierna. För lämningar som inte uppfyller kulturmiljölagens kriterier för att skyddas som fornlämning se **Övrig kulturhistorisk lämning**.

Fornlämningsområde Skyddat område i anslutning till fornlämning. Skyddet av fornlämningar omfattar det område i anslutning till fornlämningen som fastställts av länsstyrelsen, ofta i samband med exploatering, i närhet till fornlämningen. Enskilda lämningar kan även förekomma utanför den avgränsning som anges i Kulturmiljöregistret då detta endast visar fornlämningen och inte fornlämningsområdets utbredning.

Förorening Ämne som härrör från mänsklig aktivitet och som förekommer i exempelvis jord, berg, sediment, vatten, eller anläggningar i en halt som överskrider bakgrundshalten.

Föroreningsskada Miljöskada som genom förorening av ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön, 10 kap. 1 § miljöbalken.

Förvanskning Förändring av, eller i anslutning till, en byggnad som förändrar väsentliga kulturhistoriska kvaliteter i en byggnad, anläggning eller tomt. Förbudet mot förvanskning i 8 kap. 13 § plan- och bygglagen avser byggnadens fysiska egenskaper. Förbud mot förvanskning regleras genom planbestämmelser i detaljplan.

Generellt riktvärde Rekommenderat riktvärde från Naturvårdsverket som gäller för hela landet. Gäller för många, men inte alla, efterbehandlingsobjekt. Det är inte juridiskt bindande.

Riktvärdet anger en nivå under vilken risken för negativa effekter på människor, miljö eller naturresurser normalt är acceptabel i efterbehandlingssammanhang.

Huvudman Den som är ansvarig för att genomföra efterbehandlingsutredningar eller efterbehandlingsåtgärder. Kan, men behöver inte, vara samma som ansvarig för att avhjälpa en föroreningskada.

In situ behandling

Efterbehandling av förorenade medier på plats.

Kulturarv Alla materiella och immateriella uttryck som exempelvis spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper för mänsklig påverkan (Riksantikvarieämbetet 2022: <https://www.raa.se/kulturarv/>).

Kulturlager är avsatta kulturpåverkade jordlager som bär spår av mänsklig aktivitet över tid.

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950)

Bestämmelser rörande kulturföremål, fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkliga byggnadsminnen samt ortnamn. Kulturmiljölagen ger inte, med undantag för fornlämningar, några uttalade begränsningar för vad som skyddas enligt lagstiftningen. Utgångspunkten är det kulturhistoriska värdet (jfr 2 kap 1 §, 3 kap 1 §).

Kulturmiljömål Nationella mål för kulturmiljöarbetet antagna av riksdagen. Målen utgör ett komplement till

miljökvalitetsmålen och ska ligga till grund för arbetet vid nationella och regionala myndigheter. Även lokala myndigheter uppmanas arbeta för att nå kulturmiljömålen.

Kulturmiljövärde

En sammanfattande benämning för vad som i den fysiska miljön bedöms som värdefullt ur kulturhistoriskt, estetiskt och socialt hänseende.

Kulturmiljövärden är kopplade till den byggda miljön i plan- och bygglagen (Boverket 2022, jmf. 2 kap. 3, 6, och 9 §§). Inkluderar även arkitektoniska värden och konstnärliga värden.

Kyrkliga kulturminnen Skydd av kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier, och begravningsplatser enligt 4 kap. 1§ kulturmiljölagen. Skyddet begränsas till "byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och den 1 januari 2000 ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar." 4 kap. 2 §:2 kulturmiljölagen.

Känslig markanvändning (KM)

Markanvändning där föroreningsnivåer inte begränsar markanvändningen och där grundvatten och ytvatten vid området skyddas. Marken kan användas för exempelvis bostäder, jordbruk eller skolor. Finns fördefinierad som ett givet scenario i Naturvårdsverkets riktvärdesmodell för förorenad mark.

Markanvändning Det ändamål för vilket ett mark- eller vattenområde utnyttjas eller

kommer att utnyttjas.

MIFO Naturvårdsverkets metodik för inventering av förorenade områden.

Miljöbalken (SFS 1998:808)

Syftar till att främja en hållbar utveckling och berör alla verksamheter. Miljöbalken omfattar både avgränsade och mer generella kulturmiljöer i 1 kap. 1§ samt förorenade områden i 10 kap.

Miljökvalitetsmål Sveriges 16 miljökvalitetsmål beskriver det tillstånd i den svenska miljön som ska uppnås genom det samlade miljöarbetet. Det finns mål som omfattar både arbetet med kulturmiljöer och med förorenade områden. God bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap, och Levande skogar är exempel på mål med tydlig koppling till kulturmiljöns värden. Giftfri miljö är det viktigaste målet för förorenade områden.

Miljömål Miljömålssystemet består av ett generationsmål, 16 miljökvalitetsmål samt ett antal etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen, hållbar stadsutveckling, luftföroreningar och klimat. Sveriges miljömål är det nationella genomförandet av den miljömässiga dimensionen av de globala hållbarhetsmålen. Generationsmålet är ett övergripande mål som inriktar den svenska miljöpolitiken och är vägledande för miljöarbetet på alla nivåer i samhället. Generationsmålet är tillsammans med de 16 miljökvalitetsmålen ett löfte till framtida generationer om frisk luft, hälsosamma miljöer och

rika miljöupplevelser. Etappmålen ska göra det lättare att nå generationsmålet och miljömålen och identifierar en önskad omställning av samhället.

Mindre känslig markanvändning (MKM)

Markanvändning där föroreningsnivåer begränsar markanvändningen och där skyddet av hälsa och markmiljö på området är mindre omfattande än för känslig markanvändning. Grundvattnet är skyddat på ett visst avstånd från området. Marken kan användas för kontor, handel, industri, trafikanläggning och dylikt. Finns fördefinierad som ett givet scenario i Naturvårdsverkets riktvärdesmodell för förorenad mark.

Platsspecifikt riktvärde

Riktvärden framtaget för ett specifikt objekt och dess speciella förutsättningar.

Q1-märkning Byggnader med kulturhistorisk värdefull fasad med underhållskrav och som inte får rivas. Kan förekomma i kommunernas detaljplankartor försedda med q-bestämmelser.

Q2- märkning Byggnader med kulturhistorisk värdefull konstruktion som ska bevaras och som inte får rivas. Kan förekomma i kommunernas detaljplankartor försedda med q-bestämmelser.

Riksintresse Statliga anspråk på mark, vatten och fysisk miljö som regleras enligt miljöbalken 3 kap. 6 § punkt 2. Ansvar för olika riksintressen regleras i Hushållningsförordningen.

Riksantikvarieämbetet har ett nationellt ansvar för riksintressen för kulturmiljövården. Anspråken på vad som utgör Riksintresse för kulturmiljövården pekas ut av Riksantikvarieämbetet medan länsstyrelsen svarar för avgränsningen.

Riktvärde I efterbehandlings-sammanhang den föroreningshalt under vilken risken för negativa effekter på människor, miljö eller naturresurser normalt är acceptabel. Är inte juridiskt bindande.

Riskbedömning Process som används för att identifiera och ta ställning till risker för människors hälsa, miljön eller naturresurser som ett förorenat område kan ge upphov till. Utgör underlag till åtgärdsutredning och riskvärdering.

Riskvärdering Jämförelse av lämpliga åtgärdsalternativ för ett enskilt förorenat objekt där önskvärd riskreducering ställs mot tekniska och ekonomiska möjligheter samt allmänna och enskilda intressen. Utgör underlag för slutligt val av åtgärder.

Statliga byggnadsminnen Ägs av staten. Ärenden som rör statliga byggnadsminnen handläggs av Riksantikvarieämbetet.

Tillsynsmyndighet Samhällsorgan som har befogenhet att utöva tillsyn avseende ett reglerat ämnesområde. Exempel på operativa tillsynsmyndigheter enligt miljöbalken är kommuner,

länsstyrelser och vissa centrala myndigheter. Naturvårdsverket är en av de centrala myndigheterna som har vägledningsansvar för tillsyn enligt miljöbalken.

Varsamhet Grundprincip vid förändringar av bebyggelse eller tomter (8 kap. 17 § plan- och bygglagen). Kravet på varsamhet gäller även i förhållande till omgivande bebyggelse- och landskapsvärden. Förbud mot förvanskning regleras genom planbestämmelser i detaljplan.

Åtgärdsalternativ En eller flera metoder som tillsammans kan användas för att uppfylla övergripande åtgärds mål. Exempelvis urschaktning, harpning och siktnings, termisk behandling eller återfyllning. Ofta utvärderas flera likartade åtgärdsalternativ med varierande omfattning eller förväntansnivåer.

Åtgärdsbehov Det behov av efterbehandlingsåtgärder som finns på ett förorenat objekt. Åtgärdsbehovet kan men behöver inte vara motiverat av risker för hälsa, miljö eller naturresurser.

Åtgärdsutredning Utredning som belyser lämpliga åtgärdsalternativ för ett förorenat objekt och alternativens respektive konsekvenser i form av riskreduktion, kostnader och andra relevanta aspekter. Utgör underlag för riskvärdering.

Övrig kulturhistorisk lämning (ÖKHL) Lämningar efter mänsklig aktivitet som inte uppfyller kulturmiljölagens kriterier för att skyddas som

fornlämning (se **Fornlämning**).
Kulturhistoriska lämningar
omfattas av kulturmiljölagens
portalparagraf som gäller för
kulturmiljön i stort.
Lämningarna kan också skyddas

enligt annan lagstiftning, till
exempel skogsvårdslagen anger
att hänsyn ska tas till
kulturmiljön och även övriga
kulturhistoriska lämningar.

1. Inledning

Förorenade områden kan beröras av kulturmiljövärden, verksamheter som har bedrivits i äldre tid kan faktiskt vara anledningen till att ett område är förorenat överhuvudtaget. Ofta saknas kunskap hos handläggare inom både förorenade områden och kulturmiljö om vilka risker som finns och hur de olika intressena ska hanteras när de förekommer inom samma område. Bristen av kunskap kan få negativa konsekvenser både gällande föroreningar som riskerar att exponeras och spridas och för kulturmiljöer som riskerar att förstöras.

Förorenade områden berörs av flera av Sveriges miljömål, främst miljö kvalitetsmålet för Giftfri miljö som definierar syftet med och vikten av arbetet med förorenade områden. För kulturmiljöer antog Riksdagen år 2013 nationella mål som bland annat syftar till ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas. De två sakområdena berörs även av vissa av de 17 globala målen för hållbar utveckling i Agenda 2030. För att uppnå målen behöver de som handlägger ärenden i vilka de båda sakfrågorna sammanfaller arbeta för ökad kunskap och samsyn.

Denna vägledning riktar sig till handläggare som arbetar med förorenade områden och kulturmiljöfrågor på länsstyrelser eller kommuner. Vägledningen belyser bland annat att miljöbalken (1998:808) ska tillämpas så att kulturmiljöer skyddas och vårdas enligt 1 kap. 1 § punkt 2 och att även miljöbalkens andra kapitel omfattar kulturmiljöer, samt vad detta kan innebära rent praktiskt i hanteringen av förorenade områden. Vägledningen beskriver även hur en arbetsgång med samverkan mellan tillsynsmyndigheten för det förorenade området och kulturmiljöenheten kan se ut. Vidare tas flera exempel upp för att visa vilka frågeställningar som kan bli aktuella vid hantering av kulturmiljöer i förorenade områden.

1.1 Bakgrund

Förorenade områden kan beröras av kulturmiljöer eller delar av kulturmiljöer såsom fornlämningar eller byggnadsminnen. Föroreningar förekommer dessutom ofta i kulturmiljöer och byggnader där verksamhet har bedrivits i äldre tid. Dock saknas det ofta rutiner och kunskap hos tillsynsmyndigheten för det förorenade området gällande hur kulturmiljöer ska hanteras och skyddas på bästa sätt. Brist på kunskap kan få negativa konsekvenser för kulturmiljöer, exempelvis genom att de förstörs av okunskap vid undersökningar eller avhjälpande av föroreningar.

Även hos tillsynsmyndigheten för kulturmiljöer saknas ofta kunskap om

föroreningar och riskerna med dessa. Vid arbete i och bevarande av kulturmiljöer kan avsaknad av kunskap om föroreningar innebära risker både för den som vistas och utför arbete i området men också genom att föroreningar exponeras och sprids.

För att bli införstådd i arbetet med kulturmiljöer och förorenade områden behöver dessa definieras för den som inte är insatt i arbetet med respektive sakområde. Det är viktigt att förstå hur och när förorenade områden och kulturmiljöer kan interagera med varandra för att få en bättre samverkan i ärenden som berör båda sakområdena. Det är också viktigt att känna till den lagstiftning som behandlar respektive område. Arbete med förorenade områden styrs av miljöbalken och dessutom ingår kulturmiljöer i balkens miljöbegrepp. Kulturmiljöer omfattas även av kulturmiljölagen (1988:950) och plan- och bygglagen (2010:900). Viktigt att känna till är att det inte finns någon rangordning mellan dessa lagar, ingen lag som går före den andra.

1.2 Syfte

Syftet med denna vägledning är att förbättra samverkan kring ärenden med kulturmiljöer i förorenade områden genom att öka kunskapen om kulturmiljöers skyddsvärde i miljölagstiftningen och likaså risken för föroreningar i sådana miljöer. Vägledningen syftar även till att underlätta arbetet för de handläggare på länsstyrelser och kommuner som arbetar med ärenden där förorenade områden och kulturmiljöer överlappar.

Informationen i vägledningen är tänkt att ringa in vilka sakfrågor som kan vara, men inte uteslutande är, relevanta att beakta och vilka moment som är viktiga att reflektera över under arbetets gång. Vägledningen ger också exempel på hur det sett ut i ärenden där föroreningar och kulturmiljöer sammanfallit med syfte att ge en bild av hur komplext arbetet kan vara i praktiken och att förutsättningarna sällan är givna från början. De två bilagorna som ingår i slutet har som syfte att komplettera innehållet i vägledningen.

1.3 Mål

Målet med vägledningen är att ge en översiktlig bild av arbetet med kulturmiljöer i förorenade områden och den lagstiftning som finns för de olika sakområdena. Förhoppningen är att innehållet ska belysa problematik, öka kunskap och möjliggöra en förbättrad samverkan kring arbeten i områden med både föroreningar och kulturmiljöer. Målsättningen är att detta på sikt ska underlätta hanteringen av förorenade områden och förbättra skyddet av kulturmiljöer.

1.4 Avgränsningar

Vägledningen går inte fördjupat in på tillsyn, huvudmannaskap, riskvärdering, tolkning av lagstiftning eller ekonomi, bidrag och statsstöd. Ytterligare kunskap behöver inhämtas beroende på vilka behov som uppstår i varje specifikt ärende. Eftersom förutsättningarna skiljer sig åt för olika ärenden så ger inte denna vägledning heller svar på alla bedömningar som behöver göras eller när dessa ska göras under arbetsgången.

Vägledningen är inte en mall eller checklista för hur ärenden ska hanteras eller i vilken ordning olika sakfrågor ska behandlas. Det krävs mycket erfarenhetsunderlag och fallstudier för att ta fram en ingående och heltäckande arbetsgång och vägledningen är snarare tänkt att belysa vad som kan vara viktigt att tänka på i handläggningen av olika ärenden.

Vidare tar vägledningen inte fördjupat upp naturmiljövärden eller andra tänkbara konflikter som kan uppstå, förutom de mellan kulturmiljöer och förorenade områden. Problem som kan uppstå i arbetet i områden med kulturmiljöer och förorenade områden så som arbetsmiljöproblematik som kan uppkomma i samband med arkeologiska undersökningar i ett förorenat område, behandlas inte heller fördjupat i denna vägledning men är en viktig aspekt i arbetsgången.

2. Begrepp och definitioner

I arbetet med kulturmiljöer och förorenade områden finns det flera begrepp som det kan finnas behov att definiera. För vissa av begreppen är det nödvändigt att förstå deras innebörd för att kunna arbeta med kulturmiljöer, förorenade områden och ärenden inom miljöbalkens ramar. I följande avsnitt definieras begreppen kulturmiljö och förorenat område. Ytterligare begrepp och definitioner som används i vägledningen finns förklarade i ordlistan i början av denna vägledning.

2.1 Vad är en kulturmiljö?

Kulturmiljö som begrepp omfattar både enskilda lämningar i miljöer och större landskapsavsnitt som formats av människan. Naturgivna förutsättningar som geologi och topografi har ofta utgjort grund för kulturmiljöns utveckling. Lokala och regionala variationer i kulturmiljön kan därmed vara av kulturhistoriskt värde i sig.

Ibland är helheten och sammanhangen i kulturmiljön viktiga för att karaktärsdrag och företeelser skall kunna bevaras. I andra fall kan det vara enstaka detaljer eller förekomst av en specifik kulturmiljö som pekats ut som värdefull att bevara. Kulturmiljöer kan också vara av olika ålder och av olika karaktär. Fornlämningar, med skydd mot bakgrund av sin ålder, omfattar till exempel flera olika typer av lämningar efter mänsklig verksamhet från olika tidsperioder såsom boplatser, gravfält, gruvor, kvarnar eller kulturlager i gamla städer.

2.2 Vad är ett förorenat område?

En föroreningsskada definieras i 10 kap. 1 § miljöbalken som ”en miljöskada som genom förorening av ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön”. Ett förorenat område kan således definieras som ett område inom vilket en föroreningsskada har skett och där en eller flera föroreningar förekommer i halter över bakgrundshalter.

Storleken på förorenade områden och föroreningarnas omfattning kan variera. I större, sammanhängande områden kan det förekomma flera, förorenade delområden. Olika delområden kan skilja sig mycket från varandra avseende historik och vilken verksamhet som har bedrivits just där. Delområdena innefattar ofta olika typer av föroreningar och

förekomst av föroreningar över olika stora ytor och på olika djup. Komplexiteten gör att ett sådant område behöver utredas och bedömas sammanhängande. Bedömning och tillvägagångssätt av ett mindre område med enstaka, likartade föroreningar och med en mer specifik och avgränsad föroreningssituation är ofta mindre komplex.

2.3 Risker och värden inom samma område

Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, bebyggelsemiljöer, särpräglade landskapsmiljöer, byggnadsminnen och fornlämningar är exempel på kulturmiljöer som kan förekomma inom ett förorenat område. Ibland kan flera olika typer av kulturhistoriska värden finnas inom ett och samma område.

Kunskap om hur en viss bransch, och vilka föroreningar som kopplas till branschen, har kunnat påverka exempelvis en byggnad är viktig att känna till som en arbetsmiljöaspekt vid restaurering så att föroreningen kan beaktas innan arbetet påbörjas. Kunskapen om bransch- och verksamhetshistorik kan ge information om när och var föroreningsspridning kan förväntas samt vilka risker som området medför. Information om olika branscher, branschspecifika föroreningar och andra relaterade föroreningar går bland annat att hitta i Naturvårdsverkets Branschlista (2023).

Ett område där kulturmiljön och föroreningssituationen består av flera olika kulturhistoriska värden och förorenade områden blir särskilt komplext och hänsynskrävande. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsminnen kan ha en industrihistorisk bakgrund. Det finns exempel där hela industrilandskap utpekats som riksintresse för kulturmiljövård eller där det centrala industrilandskapet ingår som en del i riksintresset, stadsmiljön och industrimiljön i staden. Ett exempel på det finns i Östergötland och staden Norrköping där industrilandskapet vuxit upp kring kraftkällan Motala ström och tydligt speglar den industriella utvecklingen inte bara i Norrköping utan i hela landet. Genom att kulturmiljöer tydligt hänger ihop med den industriella utvecklingen hittar man en logisk koppling till föroreningar som konsekvens av långvarig verksamhet.

En förorening enligt miljöbalkens definitioner kan enligt kulturmiljölagen samtidigt utgöra fornlämning. Ett typiskt sådant exempel kan vara slagg från processer inom järnframställning eller äldre glashyttor. Även delar av kulturlager vid äldre industrier kan vara förorenade. En äldre förorening kan i dessa fall skyddas av kulturmiljölagen och det krävs därför tillstånd av länsstyrelsen för att efterbehandla den.

Information om förekomst av förorenade områden och kulturmiljöer går att hämta i länsstyrelsernas geodatakatalog. Man bör tänka på att materialet i geodatakatalogen inte är heltäckande och att man kan behöva komplettera med information från den aktuella länsstyrelsen eller kommunen. Olika länsstyrelser kan ha olika sätt att presentera information i kartor på sina respektive webbsidor. Information om vissa kulturmiljövärden finns även i Riksantikvariatämbetets kulturmiljöregister och söktjänsten Fornsök. Kontakta länsstyrelsen för det aktuella länet för att få hjälp eller mer information om förorenade områden eller kulturmiljöer.

3. Gällande lagstiftning

I detta kapitel redogörs för den lagstiftning som styr hantering och prövning av ärenden och åtgärder både inom förorenade områden och kulturmiljöer. De lagar som redovisas i kapitlet nedan är miljöbalken, kulturmiljölagen samt plan- och bygglagen. Kapitlet belyser däremot inte de förordningar eller föreskrifter som meddelats med stöd av dessa lagar, inte heller behandlas allmänna råd eller vägledningar från exempelvis Naturvårdsverket, Riksantikvariatämbetet eller Boverket. I handläggningen av ärenden är det dock viktigt att även ta hänsyn till även dessa.

Eftersom miljöbalken och kulturmiljölagen är olika till sin karaktär så används exempelvis olika formuleringar för att förmedla beslut och villkor. Det är därför viktigt med kunskap om hur lagarna ser ut för att veta hur beslut ska förmedlas. Det kan även innebära att det krävs avvägningar mellan olika intressen som olika aktörer behöver besluta om. Det är viktigt att tänka på att miljöbalken, kulturmiljölagen och plan- och bygglagen har samma hierarkiska ordning, ingen lag går före den andra, utan lagarna kräver samverkan.

3.1 Miljöbalken

Syftet med miljöbalken är att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer kan leva i en hälsosam och god miljö. Enligt miljöbalken har naturen ett skyddsvärde i sig och människans rätt att förändra och bruka naturen är förenat med ett ansvar att förvalta naturen väl.

3.1.1 Kulturmiljö

Miljöbalken ger inte någon definition av begreppet kulturmiljö. Begreppets innebörd och omfattning vid tillämpningen av miljöbalken framgår emellertid av miljöbalkens och miljöbedömningsförordningens bestämmelser avseende miljöbedömning. I 12 § miljöbedömningsförordningen (2017:966) anges att särskild hänsyn vid bedömningen av lokaliseringens betydelse vid betydande miljöpåverkan bland annat ska ägnas stora opåverkade områden, betydelsefulla kulturlandskap, kulturresevat, fornlämningar, byggnadsminnen, särskilt värdefulla byggnader enligt plan- och bygglagen och kulturella världsarv.

Kulturmiljö ingår i också miljöbalkens miljöbegrepp, dels i form av värdefulla kulturmiljöer, dels genom krav på god hushållning med mark, vatten och fysisk miljö. Kulturmiljö utgör därmed ett av de miljövärden som ska hanteras vid tillämpningen av miljöbalken. Att kulturmiljöer ska

skyddas framgår av miljöbalkens portalparagraf där det bland annat anges att miljöbalken ska tillämpas så att värdefulla kulturmiljöer skyddas och vårdas i 1 kap. 1 § andra stycket, punkt 2 samt så att mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används för att trygga en god hushållning från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt enligt 1 kap. 1 § andra stycket, punkt 4.

Eftersom kulturmiljöer omfattas av miljöbalkens miljöbegrepp så ska dessa hanteras med utgångspunkt i balkens hänsynsregler i andra kapitlet. Även bestämmelser för miljökonsekvensbeskrivning och miljöbedömning i sjätte kapitlet ska tillämpas. Det finns också mer preciserade bestämmelser för kulturmiljöer inom ramen för hushållningen med mark och vatten i 3 kap. 1, 2 och 6 §§. Där framgår det bland annat att områden av riksintresse för kulturmiljövården ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dessa områden, samt att större och relativt opåverkade områden så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan ändra dess karaktär. Det finns också bestämmelser som reglerar skydd av kulturmiljöer i form av kulturresevat i 7 kap. 9 §.

3.1.2 Förorenade områden

Konstaterat förorenade områden hanteras i miljöbalkens tionde kapitel, *Verksamheter som orsakar miljöskador*. Kapitlet omarbetades under tidigt 2000-tal och den nya lydelsen är endast applicerbar på föroreningssskador som uppkommit efter den 1 augusti 2007. Då det i arbetet med förorenade områden ofta handlar om föroreningssskador som uppkommit tidigare än 1 augusti 2007 används ofta den äldre lydelsen av tionde kapitlet.

Avhjälpande definieras i miljöbalken som utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en föroreningssskada eller en allvarlig miljöskada i 10 kap. 1 §. Vem som är ansvarig för avhjälpandet av en föroreningssskada är en av de mest centrala och komplexa frågorna inom arbetet med förorenade områden, ansvar kan ställas till olika parter beroende på fastighetens och verksamhetens historik. Den som bedriver eller har bedrivit verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningssskada eller allvarlig miljöskada är i första hand ansvarig för avhjälpandet av skadan genom verksamhetsutövaransvar enligt 10 kap. 2 §. En exploatör som vidtar en åtgärd inom ett förorenat område kan också i vissa fall få ett verksamhetsutövaransvar.

Om det inte finns någon verksamhetsutövare som kan utföra eller bekosta avhjälpandet för aktuella föroreningssskador är var och en som förvärvat den förorenade fastigheten ansvarig, om förvärvaren kände till eller borde upptäckt föroreningen vid förvärvet enligt 10 kap. 3 §. Vid tillämpningen av 10 kap. 3 § beaktas inte förvärv som har skett före

miljöbalkens ikraftträdande 1999-01-01 enligt 15 § Lag (1998:811) om införandet av miljöbalken.

Enligt 26 kap. 21 § får tillsynsmyndigheten förelägga den som bedriver verksamhet eller vidtar en åtgärd, som det finns bestämmelser om i miljöbalken, att lämna de uppgifter och handlingar som behövs för tillsynen till myndigheten. Det gäller också för den som annars är skyldig att avhjälpa olägenheter från sådan verksamhet. Den som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller miljön eller den som annars är skyldig att avhjälpa en olägenhet från sådan verksamhet, är skyldig att utföra sådana undersökningar av verksamheten och dess verkningar som behövs för tillsynen enligt 26 kap. 22 §. Detsamma gäller den som upplåter en byggnad för bostäder eller för allmänna ändamål, om det finns skäl att anta att byggnadens skick medför olägenheter för människors hälsa.

3.1.3 Hänsyn och krav

Krav om hänsyn och kunskap enligt miljöbalken gäller både kulturmiljöer och förorenade områden. Kravet på hänsyn till kulturmiljöer innebär att utföraren har en skyldighet att ta fram kunskapsunderlag, konsekvensbeskrivning, och förslag på anpassning i syfte att undvika eller minimera skada på kulturmiljön enligt 2 kap. 1 §. Konsekvenserna för kulturmiljön ska ingå i den samlade avvägningen inom ett projekt. I det här sammanhanget är det viktigt att understryka att hänsynskraven även gäller i det fall syftet med projektet är att hantera miljöförorening enligt miljöbalken. Åtgärden att omhänderta en förorening kan i det avseendet bli en påverkande eller till och med skadande åtgärd i förhållande till kulturmiljön. Det krävs då en utredning och konsekvensbedömning för att klarlägga projektets miljöpåverkan.

Enligt 2 kap. 2 § ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skaffa sig den kunskap som behövs med hänsyn till verksamhetens eller åtgärdens art och omfattning för att skydda människors hälsa och miljön mot skada eller olägenhet. Vidare ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsåtgärder i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön enligt 2 kap. 3 §.

Kulturmiljöer omfattas även av hushållningsbestämmelserna i tredje kapitlet. Första stycket i 3 kap. 6 § anger att värdefulla områden eller landskapsavsnitt som är av värde för kulturmiljövården, exempelvis kulturmiljöområden eller områden som länsstyrelserna pekat ut som regionala kulturmiljöintressen, så långt som möjligt ska skyddas mot åtgärder som kan skada natur- eller kulturmiljön. Enligt andra stycket i

samma paragraf ska områden som är av riksintresse för kulturmiljövården skyddas mot åtgärder som avses i första stycket. Åtgärder som påtagligt skadar riksintressen kan förbjudas av länsstyrelsen, till exempel genom ett tillsynsföreläggande enligt miljöbalken. Länsstyrelsen kan även häva en antagen detaljplan om den bedöms påtagligt skada riksintresset. I fallet med värdefulla områden och landskapsavsnitt i första stycket, gäller att påverkan på kulturmiljöns värden skall undvikas så långt som möjligt, exempelvis genom anpassning i utförandet eller val av plats. Det kan i en del fall också vara tillräckligt att frågor om påverkan, möjligheten att minska negativa konsekvenser och avvägning i förhållande till kulturmiljövärdet har tagits upp i arbetet med projektet.

3.2 Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Ansvar för kulturmiljö delas av alla, såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. I kulturmiljölagen finns bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen. I detta avsnitt ges en översikt över tre av kulturmiljölagens kapitel som behandlar fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen.

3.2.1 Fornminnen

Fornlämningar och fornfynd skyddas enligt kulturmiljölagens andra kapitel. För att ett fornminne ska utgöra fornlämning ska ett antal krav och villkor vara uppfyllda enligt 2 kap. 1 §. Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider och som har tillkommit genom äldre tiders bruk samt är varaktigt övergivna. Lämningen ska anses ha tillkommit före 1850 för att gälla som fornlämning. Ett projekt och arbete kan beröra en fornlämning om det utförs på själva fornlämningen men det kan också beröra ett fornlämningsområde, det vill säga ett område i anslutning till en känd fornlämning eller i ett fornlämningstätt område. Fornlämningsområdet är det område mark eller sjöbotten som fornlämningen behöver för att bevaras. De bedöms utifrån fornlämningens art och betydelse och har samma lagskydd som själva fornlämningen enligt 2 kap. 2 §.

Fornfynd uppges i 2 kap. 3 § vara föremål som saknar ägare när de hittas och som påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna eller som påträffas under andra omständigheter och kan antas vara från tiden före 1850. Fornfynd som påträffas vid en fornlämning tillfaller staten medan fornlämning som påträffas under andra omständigheter tillfaller enligt 2 kap. 4 § upphittare. Upphittaren är dock skyldig att erbjuda staten att lösa in den mot betalning om fornfyndet består av

guld, silver, koppar, brons eller annan legering med koppar. Detsamma gäller om fornfyndet består av två eller fler föremål som kan antas ha blivit nedlagda tillsammans. Det finns andra regleringar om fornfynd som exempelvis påträffas på havsbotten i 2 kap 4 §.

Enligt 2 kap. 6 § är det förbjudet att utan tillstånd enligt detta kapitel rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Den som avser att uppföra en byggnad eller anläggning eller genomföra ett annat arbetsföretag bör enligt kulturmiljölagen 2 kap. 10 § i god tid, genom att inhämta information från länsstyrelsen, ta reda på om någon fornlämning kan beröras av företaget. Om så är fallet ska samråd snarast ske med länsstyrelsen. Information kan bland annat fås genom Riksantikvarieämbetets söktjänst *Fornsök* som visar vad som är registrerat i Kulturmiljöregistret. Även andra kulturmiljöer kan finnas och bedömas som värdefulla på ett område varför ingående kunskap om platsen är viktig.

Enligt 2 kap. 11 § ska, om det behövs en arkeologisk utredning för att ta reda på om en fornlämning berörs av ett planerat arbetsföretag som innebär att ett större markområde tas i anspråk, kostnaden för utredningen betalas av företagaren. Den som vill rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning ska enligt 2 kap. 12 § ska ansöka om tillstånd hos länsstyrelsen.

Enligt 2 kap. 13 § kulturmiljölagen får länsstyrelsen som villkor för tillstånd ställa skäligen krav på:

1. arkeologisk undersökning för att dokumentera fornlämningen, ta till vara fornfynd och förmedla resultaten, eller
2. särskilda åtgärder för att bevara fornlämningen.

I beslutet om tillstånd ska om möjligt den kostnad anges som åtgärderna beräknas medföra. Enligt 2 kap. 14 § ska den som utför ett arbetsföretag som berör en fornlämning svara för kostnaden för åtgärder enligt 2 kap.13 §.

3.2.2 Byggnadsminne

Byggnadsminnen skyddas enligt tredje kapitlet i kulturmiljölagen. Anläggningar med synnerligen höga kulturhistoriska värden kan enligt 3 kap. 1 § förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Enligt 3 kap § 2 ska det till byggnadsminnet upprättas ett antal skyddsbestämmelser som stadgar vilka delar av objektet som omfattas av lagskyddet och vilka typer av ändringar som är tillståndspliktiga. Till ett byggnadsminne hör ofta ett definierat skyddsområde som också omfattas av

skyddsbestämmelser i syfte att förhindra att det förvanskas genom förändring.

Vid önskemål om ändringar som strider mot byggnadsminnets skyddsbestämmelser, ansöker fastighetsägaren om tillstånd hos länsstyrelsen enligt 3 kap §14. Sökande ska i ansökan om tillstånd till ändring av byggnadsminne ange vilka särskilda skäl som föreligger för ändring i strid mot byggnadsminnesbeslutets föreskrifter.

I de fall byggnaden eller anläggningen är ett statligt byggnadsminne beslutat av regeringen, så är det Riksantikvarieämbetet som beslutar om ändringar enligt förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

3.2.3 Kyrkliga kulturminnen

Kyrkobyggnader, kyrkotomter, begravningsplatser och kyrkliga inventarier av kulturhistoriskt värde skyddas enligt fjärde kapitlet kulturmiljölagen. Kyrkobyggnader och kyrkotomter ska vårdas och underhållas så att deras värde inte minskas och så att deras utseende och karaktär inte förvanskas enligt 4 kap. 2 §. Kyrkobyggnader utgörs enligt samma paragraf av byggnader som före den 1 januari 2000 har invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och vid samma tid ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan eller någon av dess organisatoriska delar. En kyrkotomt är området kring en kyrkobyggnad som hör samman med byggnadens funktion och miljö men som inte är en begravningsplats.

Kyrkobyggnader och tomter som tillkommit innan utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen enligt 4 kap. 3 §. Dock har ett antal kyrkobyggnader och begravningsplatser tillkomna efter utgången av år 1939 har ansetts så kulturhistoriskt värdefulla att de belagts med tillståndsplikt enligt särskilt beslut enligt 4 kap. 4 §. Ett undantag finns i 4 kap. 5 § som anger att sedvanliga underhållsarbeten eller brådskande reparationer får utföras utan tillstånd men med vissa krav på de material och metoder som används.

Fjärde kapitlet behandlar även begravningsplatser och i vården av dessa ska deras betydelse som en del av kulturmiljön beaktas enligt 4 kap. 11 §. För begravningsplatser som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd från länsstyrelsen för att utvidga eller väsentligt ändra begravningsplatsen samt för att uppföra byggnad eller ändra medveten gestaltning av vegetationen.

3.3 Plan- och bygglagen

Alla byggnader omfattas av den generella bestämmelsen i plan- och bygglagens åttonde kapitel, som anger att alla ändringar av en byggnad ska utföras varsamt så att byggnadens värden och kvaliteter tillvaratas enligt 8 kap. 17 §. För byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt gäller även att de inte får förvanskas enligt 8 kap. 13 §. Plan- och bygglagen ställer även krav på god helhetsverkan vid till exempel nybyggnation eller förändring.

En viktig grundprincip är att kommunen har rådighet över planering och bygglov genom det så kallade planmonopolet i 1 kap. 2 §. Kulturmiljö ska tas upp i kommunernas översiktsplaner enligt 3 kap. 4 § första stycket plan- och bygglagen som anger att riksintressen för kulturmiljövården ska redovisas i översiktsplanen. Men det förekommer också att kommunerna tar upp andra kulturmiljöer som till exempel kommunala kulturmiljöanspråk. Det kan också finnas beskrivningar av kulturhistoriskt värdefulla områden inom kommunen. Översiktsplanen är inte juridiskt bindande men ger en bild av kommunens syn på utvecklingen i kommunen. Översiktsplanen ges också stor betydelse i miljöbedömningar.

Värdefulla byggnader, byggnadsverk eller anläggningar kan vara skyddade genom bestämmelser i detaljplan. Planbestämmelserna tar då utgångspunkt i lagstiftningens förbud mot förvanskning av värdefulla byggnader i 8 kap. 13 § eller krav på varsamhet vid förändring av en byggnad i 8 kap. 17 §. Detaljplanen är rättsligt bindande och ligger till grund för beslut om till exempel bygglov. Planbestämmelser kan exempelvis styra kulör, material och utformning av en byggnad.

Förörenade områden ska också tas upp i kommunernas översiktsplaner. Detaljplanläggning ska enligt plan- och bygglagen göras så att markanvändningen är lämplig för planens ändamål då planen tas i laga kraft. De föröreningar som finns inom ett planområde ska vara utredda innan planen kan antas. Vidare får kommunen bestämma i planvillkoren att lov eller startbesked, för en åtgärd som innebär en väsentlig ändring av markens användning, endast får ges under förutsättning att markens lämplighet har säkerställts genom att en markförörening har avhjälppts enligt 4 kap. 14 § punkt 4.

4. Arbete inom respektive område

I detta kapitel beskrivs de moment som kan ingå och förekomma i arbetet med kulturmiljöer och förorenade områden. Olika ärenden och situationer skiljer sig oftast åt och arbetet behöver anpassas från fall till fall. Grunden är alltid att i ett så tidigt skede som möjligt identifiera och fastställa vilka moment och delar som kan bli aktuellt i det aktuella fallet.

Kontakt behöver tas med kollegor, myndigheter eller andra som kan ha information om området man planerar att arbeta med för att undvika att ämnesområden missas eller att man missar något viktigt som ligger utanför den egna sakkunskapen.

4.1 Arbete med kulturmiljöer

Många arkeologiska undersökningar i Sverige utförs inför markexploateringar, så kallad uppdragsarkeologi. Uppdragsarkeologin regleras av andra kapitlet i kulturmiljölagen och av föreskrifter. Om byggnadsminnen och dess skyddsområden berörs av någon form av åtgärd hanteras det av tredje kapitlet i kulturmiljölagen, medan kyrkliga kulturminnen hanteras enligt fjärde kapitlet. I vissa fall kan fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen förekomma på samma plats och ibland överlappa varandra, en hantering av sådana områden sker enligt respektive kapitel.

Med stöd av kulturmiljölagen har tillämpning utformats av Riksantikvarieämbetet genom ett antal skrifter. På Riksantikvarieämbetets webbplats finns vägledningar för de olika delarna inom uppdragsarkeologi samt en sammanställning av ett antal rapporter över uppdragsarkeologiska frågor. Tillämpningen avseende arkeologiska undersökningar kallas ibland "Den uppdragsarkeologiska processen". Det finns även flera vägledningar, främst ställda till länsstyrelserna, om hur arbetet inom processen ska utföras. I processen ingår vissa grundläggande steg, den beskriver olika roller och ansvar samt var och när olika aktörer förväntas göra sin del i processen. Alla steg i processen är dock inte alltid nödvändiga. Exempel på processen illustreras med hjälp av ett flödesschema i "Den uppdragsarkeologiska processen" framtagen av Länsstyrelsen Kronobergs län, bilaga 1. Nedan syns arbetsgången i stora drag:

Arkeologisk utredning: Syftet är att ta reda på om fornlämningar berörs. Inom ramen för en arkeologisk utredning kan fornlämningar även

avgränsas. Utredningen kan delas in i två steg:

1. Fältinventering, kart- och arkivstudier.
2. Grävning i form av sökschakt med hjälp av grävmaskin.

Arkeologisk förundersökning: Syftet är att ta reda på vad det är för typ av fornlämningar och datera dessa, men kan även vara att avgränsa en känd fornlämnings utbredning. Om fornlämningen inte redan avgränsats vid den arkeologiska utredningen så ska detta göras vid förundersökningen.

Arkeologisk undersökning: Syftet är att vetenskapligt dokumentera och till sist ta bort fornlämningar eller de delar som berörs.

Kort om roller och ansvar:

- Det är länsstyrelsen som beslutar om det är nödvändigt med en arkeologisk utredning eller undersökning.
- Länsstyrelsen väljer vilka arkeologer som ska utföra utredningen och begär in en kostnadsberäkning. Vid större undersökningar görs en upphandling.
- Länsstyrelsen tar ställning till om kostnaden är rimlig i förhållande till vetenskapliga krav.
- Exploatören står för kostnaden för arkeologin.
- Exploatören får information om kostnadsansvaret innan länsstyrelsen fattar beslut om att arkeologin kan påbörjas.

Processen kan, om alla stegen utförs, innebära en tidskrävande insats med bland annat planering och tid för beslut att finna laga kraft. Processen kan även vara styrd av väderlek, årstid, jordbruk, skyddad natur eller djurlivets påverkan på möjligheten att kunna utföra fältarbetet. Därför krävs en insikt i processen och framför allt en god framförhållning i tid och planering från en exploatör. Om det sista steget i den arkeologiska processkedjan, en arkeologisk undersökning, ska utföras kan upphandling bli aktuellt vilket sker för undersökningar som förväntas överstiga 20 prisbasbelopp (pbb). Om en upphandling blir aktuell är det därför bra att ta höjd för det tidigt i planeringsarbetet, då ett upphandlingsförfarande kan riskera att dra ut på tiden.

Arbetsgång för byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen ges nedan:

Tidig kontakt: Vid ändring av byggnadsminnen tar ägaren till byggnadsminnet, som planerar förändringen, tidig kontakt med länsstyrelsen för samråd. För kyrkliga kulturminnen är det byggherren eller fastighetsägaren, ofta en församling eller pastorat, som tar kontakt med länsstyrelsen. Tillsammans resonerar man kring lösningar som tillfredsställer ägarens, byggherrens eller fastighetsägarens behov men

samtidigt påverkar de kulturhistoriska värdena i så liten utsträckning som möjligt. Det tidiga samrådet är viktigt och förenklar tillståndprocessen.

Samråd: Finns behov samråder länsstyrelsens handläggare med ägaren, byggherren eller fastighetsägaren och eventuell konsult på plats. Det är länsstyrelsen som avgör om samråd på plats behövs och som avgör om åtgärden är anmälningsskyldig. Om det är mer omfattande förändringar som planeras behövs en konsult med erfarenhet av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse för att göra en projektering och leda projektet.

Ansökan: När ägaren, byggherren eller fastighetsägaren valt en metod görs anmälan på länsstyrelsens hemsida och skickas till länsstyrelsen. För att ansökan ska bli komplett ska följande skickas med:

- Beskrivning, inklusive planer och ritningar, av vad som ska genomföras.
- Motiv och anledning till varför åtgärderna ska genomföras.
- Arbets- och materialbeskrivning.
- Antikvarisk konsekvensbeskrivning.
- Redogörelse för nuläge med ritningar, foton, planer, beskrivningar och dylikt.

Att tänka på är att för väsentliga ändringar av byggnader och kyrkobyggnader kan det behövas bygglov enligt plan- och bygglagen. Ansökan om bygglov görs hos kommunen.

Granskning: Länsstyrelsen tar emot och granskar ärendet och begär vid behov in kompletteringar. En komplett inkommen ansökan från start innebär att tillståndprocessen går vidare. För länsstyrelsen inte in begärda kompletteringar kan ärendet avvisas.

Handläggning: Ärendet handläggs när ansökan är komplett. Vid behov skickas ärendet på remiss till berörda instanser. Handläggningstiden varierar beroende på ändringens art och omfattning samt hur många instanser som behöver involveras i processen.

Beslut: Länsstyrelsen fattar beslut i ärendet. Beslutet vinner laga kraft tre veckor efter beslutsdatum. I ett tillstånd finns alltid villkor, ett vanligt villkor som förekommer är att arbetet ska ske under medverkan av en antikvarisk expert. Ägaren, byggherren eller fastighetsägaren väljer själv vem som ska anlitas och bekostar den antikvariska experten men länsstyrelsen ska ges möjlighet att godkänna att vald antikvarisk expert har kompetens och lämplighet för uppdraget.

Antikvarisk medverkan: Ägaren, byggherren eller fastighetsägaren kontaktar den antikvariske experten minst tre veckor innan arbetets

start. Experten ska följa arbetet och vid behov lämna anvisningar samt delta i byggmöten. Experten ska hållas informerad om vad som framkommer under arbetets gång och tillkallas så snart något inträffar som kan påverka det tidigare beslutet om tillstånd. Skulle nya omständigheter uppstå när man samråder kontaktas länsstyrelsen eftersom beslutet om tillstånd då kan komma att omprövas. Den antikvariske experten ska också löpande dokumentera arbetet.

Slutbesiktning: Arbetet slutförs och den antikvariske experten samt länsstyrelsen kallas till slutbesiktning. Experten skriver en slutrapport utifrån sin dokumentation av arbetena. Rapporten ska skickas länsstyrelsen.

Kort om roller och ansvar:

- Vid exploatering eller annan åtgärd som påverkar byggnadsminnen eller kyrkliga kulturminnen är det *ägaren*, *byggherren* eller *fastighetsägaren* som har ansvar att upprätta erforderliga underlag inför tillståndsansökan enligt kulturmiljölagen.
- Det är *ägaren*, *byggherren* eller *fastighetsägaren* som ska bekosta erforderliga undersökningar och den antikvariska medverkan.
- Tillsynsmyndigheten kontrollerar att arbetet genomförs i enlighet med beslut och har möjlighet att förelägga om rättelse eller att en åtgärd ska utföras om det föreligger en risk för skada på det kulturhistoriska värdet
- Den *antikvariska experten* agerar på *ägaren*, *byggherren* eller *fastighetsägaren* uppdrag och vägleder denne om genomförandet av åtgärderna.
- För statliga byggnadsminnen så är Riksantikvarieämbetet tillsynsmyndighet och provning sker då enligt förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

4.2 Arbeta med förorenade områden

I miljöbalkens andra kapitel framgår de hänsynsregler för vilka grundläggande krav som gäller. Därutöver är det huvudsakligen miljöbalkens tionde kapitel som definierar och styr hur hantering och ansvar kring förorenade områden ser ut.

Arbetet med förorenade områden drivs till stor del av respektive områdes tillsynsmyndighet. Olika myndigheter kan vara tillsynsmyndighet för förorenade områden. Nedan ges en översiktlig beskrivning om hur tillsynsmyndigheter tilldelas olika förorenade områden eller, som de kallas i EBH-stödet, objekt. För information om

ett specifikt objekts tillsynsmyndighet kan Tillsynsmyndighetsväljaren på EBH-portalen användas eller kontakt tas med länsstyrelsen i aktuellt län.

- *Kommunen* är tillsynsmyndighet för föroreningsskador som orsakats av verksamhet som upphört före den 30 juni 1969 och som inte är tillståndspliktiga enligt Miljöprövningsförordningen (2013:251).
- *Länsstyrelsen* är tillsynsmyndighet för föroreningsskador, där skadan härrör från pågående tillståndspliktig miljöfarlig verksamhet med beteckningen A eller B i Miljöprövningsförordningen eller från verksamhet av detta slag som upphört efter den 30 juni 1969 och där tillsynen vid tidpunkten för verksamhetens upphörande inte hade överlåtits till kommunen.
- *Försvarsinspektören för hälsa och miljö (FIHM)* är tillsynsmyndighet om föroreningen orsakats av militär verksamhet. Med militär verksamhet menas verksamhet som bedrivs eller har bedrivits av Försvarmakten, Fortifikationsverket, Försvarets materielverk eller Försvarets radioanstalt.

Arbete med förorenade områden sker i olika steg. Ofta handlar det om långa processer som sträcker sig över flera år från identifiering av ett objekt till efterbehandling av samma objekt. I efterbehandlingsprocessen lokaliseras, bedöms och slutligen avhjälps, i de fall det behövs, risken i ett område. Arbete med förorenade områden syftar till att hitta den bästa efterbehandlingsåtgärden för ett specifikt område. Processen att välja efterbehandlingsåtgärd börjar när det finns information eller misstanke om att ett område är förorenat. Sedan följer flera steg för att utreda om det föreligger ett behov av att efterbehandla området och i sådana fall vilken efterbehandlingsåtgärd som lämpar sig. De olika stegen i processen beskrivs i Naturvårdsverkets rapport 5978 "Att välja efterbehandlingsåtgärd" (publ. 2009). Man kan också få information om de olika stegen i EBH-spelet som finns på ebhportalen.se. Arbetsgången för förorenade områden är i stora drag följande:

Identifiering: Området identifieras och lokaliseras utifrån olika källor eller genom inkomna uppgifter från exempelvis privatpersoner eller verksamhetsutövare. Tillsynsmyndigheten bedömer om det är ett potentiellt förorenat område utifrån kartlagda branscher enligt Naturvårdsverkets branschlista och registrerar området som ett objekt i den nationella databasen över potentiellt förorenade områden (EBH-stödet). Databasen är inte heltäckande, vilket betyder att det kan finnas områden där det förekommer föroreningar som ännu inte har kartlagts och som identifieras i samband med exploatering eller andra

verksamheter.

Inventering: Kunskapen om det identifierade objektet fördjupas utifrån exempelvis historik, dokument, intervjuer och kartor. För varje objekt fylls så kallade MIFO-blanketter i med den information som hittas. Informationen, som kan komma från exempelvis bolag, privatpersoner eller tidigare anställda, kan inte anses vara heltäckande då det kan finnas mer information som tillsynsmyndigheterna inte får. Det görs en översiktlig bedömning om vilken risk som området kan ha avseende negativ påverkan på människors hälsa och miljön baserat på den information man hittat. Objekten tilldelas en riskklass enligt nedan:

- Riskklass 1, mycket stor risk
- Riskklass 2, stor risk
- Riskklass 3, måttlig risk
- Riskklass 4, liten risk

I detta skede kan en översiktlig miljöteknisk markundersökning ha utförts men så är inte alltid fallet.

Utredning: För att fastslå om ett objekt är förorenat behöver de områden som misstänkts vara förorenade provtas och det kan handla om exempelvis mark, vattenområden, byggnader eller anläggningar. Beroende på verksamhetshistoriken, vilka ämnen som hanterats och var dessa ämnen har hanterats varierar det vilka medier man undersöker (mark, grundvatten, ect.) och vad man analyserar för vid olika objekt. Undersökningar genomförs för att avgöra om objektet utgör en risk. Sedan utreds hur stora risker objektet utgör i en riskbedömning. Om man kommer fram till att riskerna är stora utreds det genom åtgärdsutredning och riskvärdering hur objektet ska hanteras eller efterbehandlas.

Åtgärder: Föroreningsproblematiken vid objektet efterbehandlas. Det sker i olika steg och det finns inledningsvis mer möjlighet att i åtgärdsförberedande skede fånga upp vilka andra faktorer som man behöver ta hänsyn till. Om det uppstår behov av ändringar av planerad åtgärd är det en stor fördel om det framgår tidigt.

Uppföljning: Det utförs uppföljande provtagning för att se om åtgärderna var lyckade eller om det behövs fler åtgärder eller restriktioner vid objektet. Det är också en del i processen att dokumentera och spara rapporter för att veta vad som har gjorts på området.

Kort om roller och ansvar:

- *Tillsynsmyndigheten* har tidigare gjort karteringar där identifiering och inventering av förorenade objekt ingått. Dessa kan användas som underlag men kan inte betraktas som heltäckande.
- Vid exploatering eller annan åtgärd som påverkar ett förorenat område är det *exploatören* som har ansvar att ta reda på historik eller andra uppgifter om ett område som förberedelse inför nästkommande steg.
- Det är *exploatören* som ska bekosta erforderliga undersökningar och vid behov avhjälpa eventuella föroreningar inför att ett område exploateras, eller på annat sätt påverkas, för att kommande arbeten ska kunna ske utan risk.
- Vid pågående miljöfarlig verksamhet som orsakat föroreningsskada är det *verksamhetsutövaren* som bekostar utredningar och åtgärder vid exploatering initierad av verksamheten eller vid krav från tillsynsmyndighet.
- Den som är ansvarig för en föroreningsskada är den som bekostar utredningar och åtgärder. Vem som är ansvarig kan utredas i en ansvarsutredning som upprättas av *tillsynsmyndigheten*.
- *Tillsynsmyndigheten* bedömer underlag och uppgifter utifrån undersökningar och åtgärder och tar beslut om villkor med mera inför fortsatt arbete innan det påbörjas.

5. Förslag på arbetsgång när förorenade områden och kulturmiljöer interagerar

Att kulturmiljö ingår i miljöbalkens miljöbegrepp innebär att hantering av förorenade områden, såsom undersökningar och efterbehandling, ska ha som syfte att skydda både den biologiska miljön och kulturmiljön. Detta gäller oavsett om det finns en sedan tidigare utpekad kulturmiljö inom området eller om man påträffar något under arbetets gång. Det är viktigt att ta reda på om det finns kända registrerade eller tänkbara kulturmiljöer på en aktuell plats. Det är också viktigt att, vid åtgärder för att bevara och utreda värden i kulturmiljön, uppmärksamma att det kan behöva vidtas skyddsåtgärder för att motverka spridning och exponering av en förorening.

I detta kapitel ges förslag på steg som kan vara viktiga att vidta för områden med både föroreningar och kulturmiljöer. Det är dock viktigt att understryka att det kan finnas ytterligare parametrar som man kan behöva ta hänsyn till eller andra steg som kan behöva genomföras utöver det som framgår här.

5.1 Arbetsgångens olika steg

I följande avsnitt ges beskrivning av olika steg som kan vara viktiga i en arbetsgång för hantering av kulturmiljöer i förorenade områden. Åtgärder som omfattar både kulturmiljöer och förorenade områden behöver utföras med båda perspektiven i åtanke för att nå ett lyckat resultat.

Uppgifter om kulturmiljöer bör framgå i ett tidigt skede från historik eller bakgrundsinformation. Generellt är det alltid bra om informationen framkommer så tidigt som möjligt för att underlätta arbetet med det förorenade området. Det är dock inte alla gånger det går att ha komplett information från start och det är därför bra att vara beredd på att det kan dyka upp nya föroreningar, värdefulla kulturlämningar eller andra oväntade faktorer mitt i processen. Vid framtagande av bakgrund och historik kan även inventering av kulturhistoriska byggnader och markföroreningar inuti eller under byggnader behöva beaktas. I förekommande fall kan det bli påtagliga konflikter mellan

markföroreningar, kulturmiljöer och byggnadernas användning eller eventuell rivning.

Arbetsgången för hantering av kulturmiljöer i förorenade områden är i avsnitten nedan indelad i de fem stegen *förankring*, *kartläggning*, *avvägning*, *åtgärder* och *uppföljning*. I viss mån ligger dessa steg i en logisk ordningsföljd men det är sällan allt är klarlagt från start och vissa steg kan behövs göras i annan ordning än den som är angiven nedan. I vissa ärenden kan kulturmiljöer eller föroreningar uppdagas sent i processen och nya bedömningar kan behöva göras efter hand. Dessa steg ska därför ses som vägledning om vad som kan vara viktigt att tänka på snarare än en precis arbetsgång.

Förankring: Ett inledande steg är att tidigt i ärendet utreda om det finns en konflikt mellan kulturmiljövärden och det förorenade området. Detta kan göras genom studier av kartsikt i GIS eller genom kontakt med kollegor eller myndigheter som arbetar med respektive sakområde. Därigenom kan man kartlägga vilken kompetens som behövs i ärendet. Tänkbara aktörer som behöver stämma av och hitta lösningar där fortsatt arbete förankras kan vara länsstyrelsen, miljöförvaltning, stadsbyggnadskontor, markägare, förorenaren och konsultbolag. Även intresseföreningar och kommande hyresgäster kan bli aktuella att involvera. Vidare behöver lagstiftning som kan vara relevant för ett ärende synliggöras. Beroende på ärendets karaktär kan miljöbalken, kulturmiljölagen samt plan- och bygglagen vara applicerbara. Att beakta rätt lagstiftning är en förutsättning för korrekt hantering och för att undvika komplikationer under arbetes gång. De olika lagstiftningarna ger en grund, men avvägningar måste göras för att hantera olika intressen och intressekonflikter såväl inom som mellan olika lagstiftningar. Det är också viktigt att kostnader för efterbehandling av föroreningen och åtgärder för kulturmiljön uppskattas och hanteras parallellt och tidigt i processen. Frågor om upphandling kan bli aktuell beroende på ärendets art.

Kartläggning: Man behöver tidigt kartlägga bakgrund och fastställa förutsättningar för det område som berörs. Det kan till exempel vara förekomst av föroreningar och vem som är tillsynsmyndighet för dessa, värdefulla kulturmiljöer eller andra lämningar, eventuella skydd av markmiljö, yt- eller grundvatten samt samhällsservice och allmänintressen. Man behöver också veta om någon del av kulturmiljön inom området utgör en fornlämning och till det kan antikvarisk kompetens behövas. En del i processen är också att sätta sig in i de planer som finns för området och klarlägga om det finns något i området som regleras i detaljplaner. Ytterligare en aspekt att beakta är klimatrisker i form av översvämningar vid extrema skyfall eller förändringar av temperatur som på sikt kan innebära risker. Det är också

viktigt att identifiera om arbetet påverkar andra sakområden än förorenade områden och kulturmiljöer.

Avvägning: För att ett projekt ska kunna genomföras krävs en avvägning mellan olika intressen som finns inom det aktuella ärendet. Den samlade kunskapen om platsens värden, dess förutsättningar och möjlighet att minska eventuell påverkan på den samlade miljön ska vägas samman i beslut om undersökning eller åtgärd. För att avvägningen ska bli saklig är det viktigt att kompetenser från berörda sakområden medverkar i bedömningen. Inför avhjälpande av en föroreningsskada kan kunskap om hälsa, miljö, kulturmiljö, natur och samhällsbyggnad vara delar som bör ingå vid riskbedömning. Det är viktigt att riskbedömningen innefattar samtliga aktuella skyddsobjekt avseende hälsa, miljö och kulturmiljöer samt de risker som belastning och spridning av föroreningar kan medföra. Även potentiella hälsorisker som kan uppstå vid utförandet av olika utredningar och undersökningar behöver beaktas. Avvägningar behöver göras inför utredningar och undersökningar men även i samband med åtgärdsförberedelser.

Åtgärder: Det finns mycket att vinna på att ha gjort behövliga avvägningar, ha kartlagt och om möjligt tagit reda på avgränsningen av kulturmiljön i ett område som berörs av efterbehandling av föroreningar i samband med utredning och inför planering av åtgärden. När åtgärderna startar är ett noggrant förarbete och välgenomtänkta upphandlingar grund för att minimera oönskade överraskningar. Valet av åtgärder måste anpassas efter den enskilda kulturmiljön men kan handla om att kapsla in eller byta ut delar i en konstruktion eller anläggning mot likvärdiga delar eller att dokumentera uttryck för kulturmiljön som behöver tas bort. Det kulturhistoriska värdet kan ställa högre krav till exempel i fråga om materialval och utförande. Det kan vara aktuellt att överväga olika möjligheter och alternativa åtgärder för att tillvarata intressen och mål inom respektive sakområde.

Att tänka på:

- Områden kan innehålla olika typer av kulturmiljövärden som man behöver ta hänsyn till och som beslut behöver anpassas utifrån.
- I de fall en undersökning eller avhjälpandeåtgärd av en förorening berör fornlämningar kan tillstånd behöva sökas enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Länsstyrelsen fattar beslut om tillstånd. Ett sådant beslut kan villkoras med arkeologiska undersökningar och insatser som bekostas av exploitören.
- I vissa fall kan byggnadsminnen och kyrkliga kulturmiljöer beröras och då behöver en avhjälpandeåtgärd samordnas med 3 och 4 kap. kulturmiljölagen.

- En arkeologisk åtgärd bör, om möjligt, samordnas med avhjälpandeåtgärder eller provtagning inför åtgärdande av förorening för att hålla ned kostnader.

Uppföljning: Genom att följa upp ett ärende kan kunskap och erfarenhetsåterföring användas och vara till gagn för liknande ärenden framöver. Ett sätt kan vara att den myndighet som hanterar ärendet dokumenterar och beskriver de kärnfrågor och problem som fanns i ärendet samt redogör för hur dessa löstes. En annan del i uppföljningen är att göra underlaget spårbart via till exempel diarienummer och ID-nummer men också genom andra verktyg, exempelvis om det införts restriktioner för ett område.

5.2 Förtydligande av de olika stegen

I detta avsnitt förtydligas de olika stegen i den förslagna arbetsgången. Tabellerna lyfter aspekter och lagstiftning i arbetet som kan vara aktuella. Men vilka aspekter man behöver ta hänsyn till beror mycket på ett ärendes karaktär. Tabellerna nedan kan ses som ett stöd för vad som kan vara bra att känna till och utgå ifrån men det kan även finnas ytterligare aspekter som behöver behandlas. Tabellerna bör inte betraktas som heltäckande eller en exakt checklista.

Behov av dialog och samverkan finns under hela processen för att kunna avgöra vad som är viktigt för helheten och för att kunna fatta väl avvägda beslut. Att tidigt etablera kontakter där bakgrunden till ärendet och frågeställningar förankras är ett bra steg att inleda med. Därefter behöver man ofta gå vidare och söka mer detaljerad information innan det kan bli aktuellt att ha en ny dialog. I övrigt finns ingen tydlig gräns och stegen för dialog och kartläggning överlappar i praktiken varandra vilket i viss mån även kan vara fallet i övriga steg.

Bilaga 2 "Flödesschema arbetsgång" är ett komplement till arbetsgången och ett alternativt sätt att illustrera vad och när olika delar kan vara aktuella i arbetet.

Förankring

Dialog, verifiera samsyn		
<i>Vad</i>	<i>Förtydligande</i>	<i>Lagstiftning</i>
Dialog mellan sakkunniga på länsstyrelse och kommun eller andra berörda aktörer	Det är viktigt att tidigt ta reda på vilka sakfrågor som är aktuella i ett ärende och vilken kompetens som behövs. Förutom frågor om kulturmiljövärden och föreningar kan även lagstiftning rörande exempelvis vatten, natur och planbestämmelser ingå. Vid behov av ytterligare kunskap kan flera ämneskompetenser och andra aktörer behöva involveras, beroende på ärendets karaktär. Dialog bör hållas i ett tidigt skede så att samtliga intressen i ärendet beaktas. Kunskapsutbyte och diskussioner behöver ske för att synliggöra viktiga aspekter. Förankring av bakgrund och förutsättningar sker i dialog där utbyte av uppgifter och verktyg, exempelvis kartor, kan göras. På olika myndigheter kan det finnas rutiner eller fördelningsscheman för hur internremisser ska hanteras. Ta reda på vad som gäller kring ärendehantering på din myndighet.	1 & 2 kap. miljöbalken 2, 3 & 4 kap. kulturmiljölagen
Externa aktörer	Det kan krävas dialog med olika externa aktörer exempelvis markägare, verksamhetsutövare och exploatör. Även entreprenörer och konsulter kan behöva få tillgång till relevant information.	
Upphandling	Upphandling ska ske så tidigt som möjligt. Viktiga aspekter för ärendet ska vara identifierade inför upphandlingen.	Lag (2016:1145) om offentlig upphandling

	Ett exempel är att fastslå villkor som ska gälla med hänsyn till arbetsmiljöfrågor och vilken aktör som har det yttersta ansvaret för olika delar i projektet. Upphandling av arkeologiska utredningar, förundersökningar och undersökningar sker under särskilda upphandlingsliknande villkor baserat på krav om bland annat vetenskaplig kvalitet.	1 kap. 1 §, 2 kap. arbetsmiljölagen
--	--	-------------------------------------

Kartläggning

Fastställande och bedömning av kulturmiljöer och föroreningssituationen		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Kulturmiljöer	Identifiera vilka typer av kulturmiljövärden som är aktuella och hur man avser bevara eller omhänderta dessa. Man kan behöva utreda om det är ett enskilt värde eller flera olika värden som berörs. Kartläggning över olika värden behövs för att utreda om, och i sådana fall, vilka tillstånd som behövs. Fördjupad kunskap om ett område kan uppnås genom dialog med kulturmiljöenheten på länsstyrelsen, platsbesök, studie av kartor och arkivmaterial eller genom intervjuer. I de flesta fallen kommer fördjupade utredningar att behöva utföras av extern antikvarisk konsult.	4 kap. 8 § punkt 1, 8 kap. 13, 17 §§ plan- och bygglagen 1 kap. 1 § punkt 2, 2 kap., 3 kap. 3, 6:1–2 §§, 7 kap. 9 § miljöbalken 2, 3 & 4, kap. kulturmiljölagen
Förorenade områden	Föroreningens omfattning och utbredning är avgörande för hur mycket tid som åtgår och vilka kostnader som uppstår. Undersökningar av förorenade områden tar tid och utförs med fördel	2 kap. 2, 3 §§ & 10 kap. miljöbalken

	stegvis. Historik och detaljerad kunskap om typ av förorening och risker klargörs. Underlag och material kan finnas i EBH-stödet men kan behöva fördjupas genom dialog med sakkunniga på länsstyrelsen eller kommunen.	
--	--	--

Fastställande och bedömning av andra värden och aspekter		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Viktiga förutsättningar	Behov av tillstånd eller anmälan. Tillsynsmyndighet. Arbetsmiljöaspekter. Förutsättningar för bygg-, mark och rivningslov samt bygganmälan.	Arbetsmiljölagen 9 & 6 kap. plan- och bygglagen
Planområden: översiktsplan (ÖP), fördjupad översiktsplan (FÖP), detaljplan (DP)	Planområden kan innebära begränsningar och nya aspekter som kan vara nödvändiga att förhålla sig till. Planbestämmelser kan reglera möjliga åtgärder. Utred vilka möjligheter det finns att ändra i användningsområdet om det behövs.	ÖP: 3 kap. 2 § plan- och bygglagen DP: 4 kap. plan- och bygglagen
Vatten-verksamhet	Vid kulturmiljöer i eller intill vatten kan det behöva anmälas eller sökas tillstånd för vattenverksamhet.	11 kap. 7, 9, 10 §§ miljöbalken
Naturvärden och naturmiljö	Utred om det finns värden i naturmiljön att ta hänsyn till. Vid behov kan exempelvis en naturvärdesinventering genomföras. Finns det risk att en verksamhet väsentligt kan komma att ändra naturmiljön ska en anmälan för samråd	12 kap. 6 § miljöbalken

	göras hos aktuell tillsynsmyndighet.	
Samhälls- service & allmän- intressen	Kontrollera om till exempel vandrings- eller färdleder berörs och om det krävs samråd.	
Övrigt	Klimatförändringar, skyfall och risk för ras och skred är aspekter som kan behöva ingå och utredas tillsammans med övriga aspekter.	

Avvägning

Avvägning		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Prioritering	Innan beslut vägs olika miljöintressen och förutsättningar mot varandra. Valet av en åtgärd ska vägas mot kostnader och samhällsintresset. Det är viktigt att samtliga berörda sakområden är delaktiga i avvägningen. Även arbetsmiljörisker är lämpligt att väga in i ett tidigt skede. Ett sätt att jobba med avvägning är att använda olika riskvärderingsverktyg, där frågor om förorenade områden, kulturmiljövärden och eventuellt andra värden vägs in, för att synliggöra olika alternativ. I olika fall behöver man göra avvägningar avseende olika intressen och lagar. Det kan också vara aktuellt att beakta olika delar i lagstiftningen beroende på vilka sakfrågor som är aktuella i ett ärende.	2 kap. 7, 9, 10 §§ & 3 kap. 6 § miljöbalken 2 kap. 13 §, 3 kap. 15 § & 4 kap. kulturmiljölagen
Rimlighets- avvägning	En rimlighetsavvägning där man utreder vad som är rimligt att kräva i det enskilda fallet avseende bevarandet av kulturmiljöer med hänsyn till	2 kap. 7 § miljöbalken

	riskerna som finns relaterat till det förorenade området behöver göras i varje enskilt fall.	
--	--	--

Vidta åtgärder

Efterbehandling av föroreningar		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Åtgärds-utredning	Hänsyn till hälsa, miljö, kulturmiljö, natur och samhällsbyggnad med mera.	2 kap. miljöbalken
Åtgärds-alternativ	Utifrån riskvärdering. Utred vad som är möjligt och rimligt. Överväg andra alternativ än att schakta bort föroreningarna. Exempelvis In-Situ-åtgärder av föroreningar som tar hänsyn till kulturmiljön.	8 kap. 13, 17 §§ plan- och bygglagen 2, 3 & 4 kap. kulturmiljölagen 3 kap. 6 § miljöbalken
Efter-behandlings-åtgärder, arbete på plats	Inför åtgärden behöver berörda ha kontakt, utarbeta en plan och enas om vilka beaktanden som är viktiga i det aktuella området. Ekonomi och arbetsmiljöfrågor är aspekter som kan hamna i fokus efter hand i projektet. En efterbehandlingsanmälan behövs inför åtgärden om en efterbehandling blir aktuell. Dyker det upp oväntade lämningar eller annat kan exempelvis andra tillstånd aktualiseras.	26 kap. 9, 21, 22 §§ miljöbalken 28 § Förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd

Bevarande och hänsyn till kulturmiljöer		
<i>Vad</i>	<i>Förtydligande</i>	<i>Lagstiftning</i>
Planering för bevarande	Hänsyn till grad av bevarandevärde, lagskydd, möjligheter och begränsningar.	8 kap. 13 § plan- och bygglagen 2, 3 & 4 kap. kulturmiljölagen 3 kap. 6 § miljöbalken
Alternativ för bevarande	Utred vad som är möjligt och rimligt. Beroende på typ av kulturmiljövärde behöver man se över vilka möjligheter som finns. Är det inte möjligt att fysiskt bevara värdet kan andra alternativ vara aktuella, exempelvis att dokumentera ritningar, fotografier eller andra digitala kombinerade sätt att bevara värdet. Byggnader med höga värden kan demonteras och återuppbyggas.	2, 3 & 4 kap. kulturmiljölagen 8 kap. 13, 17 §§ plan- och bygglagen
Arkeologiska utredningar, undersökningar, arkeologer och arbetsmiljö	Ur arbetsmiljösynpunkt är det viktigt att ha inhämtat kunskap om föroreningar i kulturmiljöområden. Arkeologiska insatser i ett förorenat område kan innebära risker för den som exponeras. Risk föreligger för exempelvis inandning av förorening eller exponering via huden. Om möjligt förebyggs risker innan arbetet sker, i vissa fall kan det behövas en efterbehandling för att området ska kunna nyttjas utan risk. Nödvändiga skyddsåtgärder behöver utredas och information tas fram innan arbetet påbörjas.	Arbetsmiljölagen

Uppföljning

Dokumentera		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Erfarenhetsutbyte	För att möjliggöra erfarenhetsutbyte från ett komplicerat ärende kan ett sätt vara att dokumentera, beskriva kärnfrågor, problem, och lösningar. Det kan vara en utmaning att få till erfarenhetsutbyte i mindre projekt där dokumenteringen kanske inte sker löpande men även enklare ärenden av mer rutinartad karaktär kan vara värdefullt att beskriva och bevara för kommande arbete.	

Arkivera, registrera		
Vad	Förtydligande	Lagstiftning
Spårbarhet	Möjlighet att spåra information om hantering och slutsatser kan vara till nytta i framtida ärenden. I EBH-stödet finns möjlighet att skriva in diarienummer för relevanta ärenden så att de lätt kan återfinnas senare. Viss information om byggnadsminnen, kyrkor, beslut och historik med mera finns i bebyggelseregistret som nås genom Riksantikvarieämbetets webbsida, www.raa.se. Ytterligare underlag, inventeringar, och rapporter kan finnas lokalt hos respektive länsstyrelse. Byggnadsminnen, fornlämningar och detaljplaner finns registrerade för respektive fastighet i Lantmäteriets fastighetsregister. Information om fornlämningar finns i Riksantikvarieämbetets	

	<i>kulturmiljöregister. Sökverket Fornsök används för att titta vad som finns registrerat i kulturmiljöregistret.</i>	
Vetskap om restriktioner	Uppgifter om kvarlämnad förorening kan behöva föras in i fastighetsregistret för framtida vetskap.	26 kap. 15 § miljöbalken

6. Exempel

Exemplen i detta kapitel syftar till att fånga upp några av de knäckfrågor och svårigheter som kan uppstå i ärenden där kulturmiljöer och föroreningar förekommer på samma plats. Vägledningen försöker även genom exemplen belysa olika sakfrågor som kan ingå i ett ärende och därmed uppmärksamma vad som kan vara viktigt att tänka på. Vilka frågor och områdesspecifika detaljer, avgränsningar eller överlappande problem ett ärende kan omfatta är inte lätt att förutspå då det ofta skiljer sig mycket från fall till fall.

6.1 Akut åtgärdsbehov och högt kulturmiljövärde

Historik och områdesbeskrivning

Området som berördes låg i ett större industriområde och hade huvudsaklig verksamhet i form av ett pappersbruk vars verksamhetshistorik sträcker sig tillbaka till tidigt 1600-tal, men även andra historiska anläggningar var kopplade till platsen. Verksamhetsområdet var lokaliserat intill ett vattendrag strax utanför en tätort och med omgivande naturmiljöer. Omgivande strandmiljöer utgjorde naturskyddsområde där skyddsvärdet var mycket stort.

Kulturmiljön

Området som helhet ingick i riksintresse för kulturmiljövården. Det förekom flera olika bruksbyggnader och andra anläggningar på området som också innefattade ett hamnområde som var del av en mycket gammal transportled. Redan på 1500-talet var området en viktig omlastningsplats för järn som skulle exporteras och en lastkaj samt godsmagasin uppfördes för detta syfte. I vattnet fanns en känd historisk lämning i form av ett försvarsverk, där delar av lämningen fortsatte ut i vattendraget. Det fanns starka indikationer på att försvarsanläggningen fortsatte fram till hamnen och att kopplingen mellan anläggningen och hamnen sträckte sig långt tillbaka i tiden. Lämningarna som förekom, där möjligheten för fornlämning bedömdes vara stor, fick inte utan tillstånd tas bort eller påverkas så att de riskerar att skadas.

Föroreningssituationen

I en avgränsad del av verksamhetsområdet förekom en konstaterad, omfattande förorening vid kajanläggningen och därmed framgick behov av akuta åtgärder av kajen. Miljöundersökningarna visade på förorening av kisaska och mycket förhöjda föroreningshalter av främst koppar och bly, men även arsenik och zink förekom i utfyllnader bakom den äldre

kajanläggningen. Med tiden har kajanläggningens stabilitet och närliggande mark påverkats och om inte kajen åtgärdades skulle den riskera att kollapsa med ras som följd.

Risken bedömdes vara överhängande och även med en mindre yttre påverkan skulle ett större ras kunna ske på grund av kajanläggningens instabilitet. På grund av klimateffekter riskerade dessutom det närliggande vattendraget att översvämma platsen. Åtgärdsbehovet blev i ljuset av detta ännu mer prioriterat. En plötslig väderhändelse, exempelvis extremt skyfall och kraftigt ökat flöde i vattendraget hade inneburit en risk för kollaps. Risken för kollaps förelåg inte bara på sikt utan är något som skulle kunna ske närsomhelst i närtid vid sådana händelser.

I vattendraget nedströms platsen låg det kommunala vattenintaget och utan åtgärd eller vid ett ras riskerade föroreningar att nå dit. En sådan händelse skulle också kunna ge en ökad belastning av föroreningar som skulle påverkat miljö kvalitetsnormerna negativt. Detta ökade ytterligare angelägenheten av att förebygga och minimera spridningsriskerna. Den valda åtgärden för att hindra kollaps och därmed förebygga risk för föroreningsspridning var att anlägga ett motfyll för att stadga upp den befintliga kajen.

Del av den äldre kajanläggningen. Bild: Länsstyrelsen

Knäckfrågor

I samband med åtgärden av kajen krävdes en kulturmiljöutredning innan arbetet kunde påbörjas. Det fanns konstaterade kulturmiljöer på platsen som behövde utredas och tydliggöras. Med anledning av kopplingen mellan den historiska försvarsanläggningen och hamnen framgick därtill ett behov av en marinarkeologisk undersökning ute i vattendraget och

en kompletterande kulturmiljöundersökning utfördes därmed på botten. Under utredningens gång framgick det att tillstånd enligt kulturmiljölagen krävdes för att utföra åtgärden för stabiliseringen av kajen med hänsyn till kulturmiljön som fanns på platsen.

Det bedömdes samtidigt som mycket prioriterat att stabilisera kajen då det förelåg risk för rorenings-spridning. Åtgärden bedömdes som prioriterad ur både ett regionalt och nationellt perspektiv. Området är en del av ett större område som ligger högt på prioriteringslistan över förorenade områden i länet. Nationella prioriteringar görs av Naturvårdsverket avseende de åtgärdsansökningar för objekt där ansvar saknas. Inför åtgärden övervägdes olika åtgärdsalternativ och med uppgifter om de kulturmiljövärden som kartläggning och utredningar resulterat i synliggjordes förutsättningarna för en åtgärd. Utifrån kunskapen om platsen, anpassades valet av åtgärds metod. Några av åtgärdsalternativen uteslöts med hänsyn till kulturmiljön. I samband med förarbete och val av åtgärd framgick dessutom ett behov av att utföra en naturvärdesinventering och upprätta en anmälan om vattenverksamhet. I övrigt täcktes föroreningarna över för att maskinerna inte skulle köra direkt på den förorenade marken vid utförandet av motfyller samt för att minska exponeringsrisken för människor som vistades på platsen i avvaktan på slutgiltig åtgärd av föroreningssituationen.

Komplexiteten och det tungt vägande kulturmiljövärdet försvårade uppgiften att åtgärda föroreningen. Det var flera frågor som integrerade där olika aktörer behövde samverka. Föroreningsfrågan hanterades i dialog mellan enheten för förorenade områden på Länsstyrelsen och samhällsbyggnadskontoret på kommunen. I dialogen kring kulturmiljön deltog både kulturmiljöenheten på Länsstyrelsen och kommunens stadsantikvarie. Även enheten för vatten på Länsstyrelsen berördes av åtgärden då anmälan om vattenverksamhet aktualiserades. Ärendet behövde hanteras myndighetsmässigt där de olika delarna kopplade till varandra och därmed också hantera överlappande lagstiftning. Alla delar, föroreningen, kulturmiljövärden, naturvärden, klimatrisker och vattenverksamhet, skulle vägas in och det innebar ett behov av samverkan. Detta tog tid och varje del var beroende av de andra. Knäckfrågor och utmaningar var det akuta behovet av att åtgärda föroreningen och att välja åtgärdsalternativ som tar hänsyn till kulturmiljön samt att inhämta kunskap och bedöma vilka tillstånd och utredningar som behövs för att möjliggöra åtgärden av föroreningen.

6.2 Bostadsbyggnationen på galbacken

Historik och omgivningsbeskrivning

Området, som var aktuellt att exploatera, ligger centralt beläget i en mindre ort i en relativt opåverkad del mellan befintlig bostadsbebyggelse och industriområden. På platsen förekom fornlämningar i mark från tiden platsen användes som galgbacke och delar av det aktuella området var sedan tidigare bebyggt med en vårdcentral. I en del av utbyggnadsområdet har det också bedrivits skrotverksamhet under en längre period.

Kulturmiljön

I området fanns väl kända fornlämningar och platsen var sedan tidigare känd genom kartmaterial och sägen som en avrättningsplats men "utan antikvarisk bedömning" i Kulturmiljöregistret. Det var känt att det förekommit avrättningar på denna plats fram till mitten av 1600-talet, bland annat fanns det en kartbild över området från 1638 som bekräftade detta. Avrättningsplatsen flyttades från området under sent 1600-tal. På grund av misstanken om att fornlämningar i området skulle beröras av de planerade åtgärderna krävdes tillstånd enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Vidare behövdes en arkeologisk undersökning, en så kallad schaktövervakning, i samband med markarbetena i syfte att tillse att fornlämningarna skadades så lite som möjligt. Vid de arkeologiska utredningarna och förundersökningarna som redan tidigare hade genomförts i området påträffades ett flertal välbevarade mänskliga skelettdelar som bekräftade att platsen fungerat som avrättningsplats, sannolikt redan under medeltiden. Avrättningsplatsen visade sig dock vara mycket mer omfattande än vad man initialt trott och undersökningar visade att begravingar skett över ett stort område som inte var avgränsat. Därtill påträffades även förhistoriska boplatsslämningar som inte heller var avgränsade. I och med att ny information om arkeologin framgick fanns krav på tillstånd för arbeten i området.

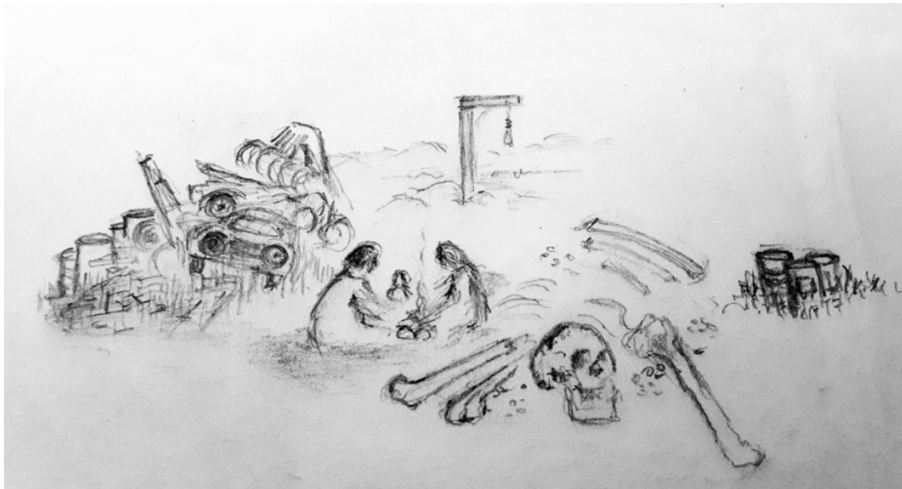

Bild: Geira Torjusen, Länsstyrelsen Östergötland

Föroreningssituationen

Skrothanteringen som bedrevs på området mellan 1928 och 1975 innefattade huvudsakligen pressning av plåt, metallhantering och gjuteri. Vid anläggningen togs olika typer av skrot emot och det fanns i äldre tid en oljeeldad smältugn. Även blysmältning förekom i mindre omfattning. Markundersökningar har genomförts på platsen i olika skeden. Utredningarna visade på att området var förorenat av metaller såsom arsenik, bly, kadmium, koppar, zink och kvicksilver i halter över Naturvårdsverkets generella riktvärden för mindre känslig markanvändning. Även organiska föroreningar såsom PAH och alifater har uppmätts i halter över riktvärdena för känslig markanvändning. Under 2015 genomförde kommunen en avhjälpandeåtgärd inom delar av det förorenade området. I samband med avhjälpandeåtgärden konstaterades en kvarlämnad förorening där bland annat bly, kvicksilver och PCB uppmättes i halter över mindre känslig markanvändning.

Knäckfrågor

Den arkeologiska undersökningen, med koppling till exploateringen, visade på att avrättningsplatsen och lämningarna på området var mycket mer omfattande än man initialt trott. Parallellt utfördes undersökningar avseende föroreningssituationen som visade på åtgärdsbehov av föroreningar i området. Utifrån det man hade kännedom om gjordes en anmälan enligt 28 § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd som också internremitterades till enheten som behandlar kulturmiljöfrågor på Länsstyrelsen. Av detta framgick ett behov av att söka tillstånd utifrån kulturmiljölagen för att kunna genomföra en efterbehandling i området.

Inledningsvis var det inte fullt ut klarlagt var föroreningar och

kulturmiljövärden förekom i förhållande till varandra. Därav kan arkeologiskt material ha utsatts för syre som kan ha skadat fornlämningarna och i samband med utgrävning och återfyllnad har förorenad jord och övrig jord blivit sammanblandad. Det är mycket viktigt att fortsatt arbete sker på ett vetenskapligt och sakkunnigt sätt för att så lite som möjligt av kulturmiljön skadas under efterbehandlingsåtgärden och så att föroreningar inte sprids.

På grund av omfattningen av arkeologiska lämningar och värden i området samt behov av tillstånd så avbröts planerna på att exploatera området.

6.3 Krock mellan arkeologi och entreprenad

Historik och omgivningsbeskrivning

Området låg i en större stad och direkt i anslutning till vatten. Olika verksamheter har bedrivits på platsen sedan flera 100 år tillbaka i tiden, bland annat har det funnits kolgasverk med två gasklockor, stenkolslager, verkstäder, skeppsdocka och bensoltillverkning. På senare tid har även andra industriverksamheter bedrivits på området.

Kulturmiljö

I området fanns flera olika typer av kulturhistoriska värden. Många industrihistoriska lämningar och boplatslämningar fanns och området var ett exempel på hur bosättningar och industri följts åt. Utöver lämningar efter bostadsbyggnader fann man bland annat även lämningar efter spinnhus, magasin och ett kronobränneri. Det fanns också ett torg, där stadens finare familjer hade egna magasin och stånd runt platsen.

Förutom rester i marklagren från de gamla gasklockorna, fanns också en skeppsdocka som var en sinnrik träkonstruktion med ränna och pumphus för att pumpa i och ur vatten. Anläggningen var på gränsen till fornlämning och en expert bedömde att den är helt unik. Den skulle inte lämnas kvar som fornlämning utan man planerade för bassäng och kanaler där eftersom det skulle bli bostäder på området. I närheten av skeppsdockan hittade man också en så kallad stapelbädd vilket är en konstruktion för att bygga fartyg, en sorts bädd av trä eller betong. Uttrycket "gå av stapeln" kommer från det sammanhanget när fartyget var klart och skulle sjösättas.

Arkeologiska undersökningar gjordes i ett tidigt skede eftersom man redan innan efterbehandling visste att det skulle finnas mycket fornlämningar i området, men arkeologin blev mycket större än vad utredningen visat. Kartering av området skedde genom en

kulturhistorisk inventering där de arkeologiska fynden dokumenterades i en 3D-modell och med bilder. Rapporter kommer att tas fram från de kulturhistoriska utredningarna och undersökningarna, både en mer populärinriktad och en inriktad mer på fördjupade fakta.

Bild: Laila Skytt, Länsstyrelsen Östergötland

Föroreningsituationen

De verksamheter som bedrivits på platsen bidrog till att marken var förorenad av bland annat arsenik, bly, cyanid, bensen och PAH. Vilket också påvisades av ett flertal utredningar och undersökningar.

Bild: Laila Skytt, Länsstyrelsen Östergötland

Knäckfrågor

Hur ska man göra för att arbetet med efterbehandling och arkeologi ska ske så smidigt som möjligt? Är det bäst att upphandla arkeologin långt innan efterbehandlingen ska börja eller upphandla den samtidigt som entreprenaden? Hur viktigt är det att vid upphandlingen ställa krav på medvetenhet om förorenade områden?

Många arkeologer har inte varit i kontakt med förorenade områden och känner därför kanske inte till riskerna med att arbeta i ett område som är förorenat. Arkeologerna, som är närmare både marken och föroreningarna eftersom de gräver för hand i den förorenade jorden, måste vara medvetna om riskerna från föroreningen innan de påbörjar sitt arbete. Det var i detta fall Länsstyrelsen som upphandlade arkeologin och ett samarbete mellan sakkunniga inom kulturmiljöer och förorenade områden var att föredra vid upphandlingen av arkeologin.

Det kan även bli besvärligt när det är arkeologiska utredningar som pågår samtidigt som entreprenaden ska schakta. Arkeologerna blir lätt styrda av entreprenaden och får rätta sig efter den för att kunna arbeta samtidigt. Ur entreprenadens synvinkel kan arkeologin ta mycket tid och plats som för deras del fördröjer schaktarbetet. För att arbetet ska gå smidigt på ett område som både ska undersökas av arkeologer och efterbehandlas så verkar det som att det bästa alternativet borde vara att arkeologin görs först och sedan påbörjas entreprenaden, om det är möjligt. Området har sanerats för att bli ett nytt attraktivt bostadsområde med anslutning till vatten.

6.4 Efterbehandling eller restaurering?

Historik och omgivningsbeskrivning

Området låg inom ett industriområde som grundades i början på 1800-talet och var omgärdat av vatten med en kanal på ena sidan och en ström på andra sidan. Området uppgick till cirka 50 000 m². En omfattande industriell verksamhet har bedrivits på platsen under cirka 150 år. På området fanns bland annat metallgjuteri, stålproduktion, tackjärnsframställning, gasverk, skrotsmedja, skrotgård och verkstad för grovbearbetning. Många av industribyggnaderna revs på 1970-talet och användes som fyllnadsmassor på området.

Området låg i en medelstor stad och var ett välbesökt promenadområde innan det delvis stängslades in på grund av fara för allmänheten. Detta på grund av både föroreningarna i mark och byggnader men även rasrisk från de delvis söndervittrade gamla byggnaderna. Eftersom många båtar färdades på kanalen så var byggnaderna ett landmärke som var värt att bevara och restaurera enligt många.

Kulturmiljö

De gamla industribyggnader som fanns kvar på platsen är kulturhistoriskt värdefulla och klassade som riksintresse för kulturmiljövård. Vissa byggnader var q1-märkta i kommunens detaljplankarta, vilket betyder att de hade kulturhistorisk värdefull fasad med underhållskrav och får inte rivas. Medan andra var q2-märkta vilket betyder att det var kulturhistorisk värdefull konstruktion som ska bevaras och inte får rivas. Gällande detaljplan var från 2013 och planens syfte var att säkerställa att den kulturhistoriskt värdefulla industrimiljön bevarades. Kanalen som gick på ena sidan av området var även den klassad som ett riksintresse som ska bevaras eller i alla fall inte påtagligt skadas.

Föroreningssituationen

Marken och de kvarvarande byggnader som fanns på området var förorenade av metaller, PAH och olja. Mycket höga halter av framför allt bly och arsenik har påträffats på några platser inom området men även kvicksilver, koppar och nickel över de platsspecifika riktvärdena enligt de undersökningar och utredningar som gjorts.

Knäckfrågor

När ett område har både föroreningar, kulturhistoriska byggnader och en kanal som är riksintresse samtidigt som en önskan finns att förändra området till ett nytt bostadsområde kan svårigheter uppstå i vilken ordning saker bör göras och vad som är viktigast. Ska efterbehandling göras först för att få bort föroreningarna eller är det viktigare att de kulturhistoriska byggnaderna restaureras först, innan de förstörs mer av

väder och vind? Man måste även beakta klimatrisker såsom översvämningar vid plötsliga väderhändelser, som extrema skyfall, som kan innebära att föroreningar frigörs och sprids. Saneras området först så kan det skada de kulturhistoriska byggnaderna men restaurerar man däremot byggnaderna först så kan efterbehandlingen försvåras. Det bästa vore om båda delarna kunde göras samtidigt i samverkan, men det beror på hur förutsättningarna ser ut.

Efterbehandling av ett stort område kan vara dyrt. Finns det ingen ansvarig för föroreningen så kan statliga medel sökas för efterbehandling. Detta måste då föregås av en ansvarsutredning som påvisar att det inte finns någon ansvarig verksamhetsutövare eller fastighetsägare som bör betala efterbehandlingen. Det går dessutom att ansöka om bidrag hos länsstyrelsen för vård av byggnader och värdefulla kulturmiljöer eftersom de är av kulturhistoriskt värde och behöver restaureras för att kunna bevaras för framtiden.

Utöver frågeställningen sanera eller restaurera först, kan det tilläggas att det finns intressenter som vill köpa fastigheten och bygga bostäder, vilket tillför ännu en aspekt att ta hänsyn till. Det krävs då en ny detaljplan för bostadsändamål och kan då alla de kulturhistoriska byggnaderna bevaras och kan marken åtgärdas så den är lämpad för ändamålet med bostäder?

Bild: Flygfoto taget någon gång mellan 1922 och 1938, fotografi i Motala Industrimuseum från Spade, 2015

6.5 Vikten av rätt kompetens

Historik och omgivningsbeskrivning

På platsen byggdes i mitten av 1700-talet ett amalgameringsverk som inkluderade ett bok- och vaskverk samt ett anrikningsverk för koppar, guld och nickel. Verksamheten var i drift fram till början av 1900-talet. Under senare halvan av 1900-talet drevs båtvarv för fritidsbåtar och kanoter på området, båtvarvet brann ner i slutet på 1960-talet. Området gränsar mot ett vattendrag som är ett Natura 2000-område.

Kulturmiljö

Inom ramen för projektet har kulturmiljöfrågorna satts i fokus eftersom den förorenade marken också var en värdefull kulturmiljö. I området fanns ett riksintresse för kulturmiljövården, ett byggnadsminne, ett antal fornlämningar samt kommunalt utpekade kulturmiljöer och byggnader. I området fanns även ett antal värdefulla äldre industrimiljöer identifierade. Från driften av gruvan och utvinningen av guld, koppar och nickel fanns vissa byggnader och lämningar av byggnader fortfarande kvar. Markområdet i sig var också en kulturmiljö, påverkad av gruvdriften. Slaggmassor har använts för att fylla ut området intill vattendraget och därmed förändrade gruvdriften landskapsbilden i området. Slaggmassorna kan tillika utgöra fornlämningar.

Föroreningssituationen

Generellt sett har höga metallhalter uppmätts inom undersökningsområdet. Föroreningar av betydelse inom området bedömdes vara kobolt, nickel, koppar, arsenik, kvicksilver och bly. De höga metallhalterna bedömdes dessutom vara kopplade till fyllnadsmaterial bestående av slagg och andra rester från den metallurgiska verksamheten.

Den främsta anledningen till att efterbehandlingsåtgärder behövde vidtas var att förorenade jordpartiklar från området riskerade att spridas till Natura 2000-området vid översvämningar. En lämplig metod för att åtgärda detta var bortschaktning av de förorenade fyllnadsmassorna.

Knäckfrågor

Åtgärderna där föroreningar schaktas bort medför att de kulturmiljöer som fanns skulle påverkas kraftigt eller försvinna. Det innebär att efterbehandlingsåtgärder bör inkludera aspekter där de kulturhistoriska värdena dokumenteras och så långt som möjligt bevaras.

Miljö- och byggförvaltningen, som är tillsynsmyndighet för objektet, kom med förslaget om att tillsätta en projektgrupp för kulturmiljöfrågor som

undergrupp till huvudprojektet. Kultur- och fritidsförvaltningen erbjöd sig att ta ansvar för att leda projektgruppen.

Projektgruppens uppdrag blev att:

- utreda hur kommunen och Länsstyrelsen ville bevara kulturmiljön i bruksområdet.
- utreda hur kulturmiljöerna skulle hanteras i samband med efterbehandlingen.
- bevaka om kostnader för hantering av kulturmiljön kunde ingå i efterbehandlingsprojektet.

Projektgruppen arbetade även med två referensgrupper, dels det kommunala turistrådet, dels närboende och markägare. På så vis breddades kunskapsbasen med såväl turismaspekten som det lokala engagemanget.

Vilken åtgärd som ska vidtas på respektive delområde samt om och hur kulturmiljön ska bevaras är ännu inte klart eftersom alla utredningar ännu inte är färdigställda. En anledning till att arbetet dragit ut på tiden är att konsulten inte har haft kompetens att hantera och väga in kulturmiljön i sitt arbete. En lärdom är vikten av struktur på projektet från början och att det är en fördel om kulturmiljöfrågan även specificeras vid upphandling.

7. Fortsatt arbete

Denna vägledning är inte en detaljerad checklista eller mall för hur ett ärende ska hanteras eller i vilken ordning olika steg ska tas. Det krävs mycket erfarenhetsunderlag och fallstudier för att ta fram en ingående och heltäckande ärendebeskrivning. Det är dessutom svårt att säga generellt hur dessa ärenden ska hanteras då de kan skilja sig mycket från fall till fall beroende på vilka kulturmiljövärden, föroreningar och andra värden som behöver hanteras.

Vägledningen går heller inte grundligt igenom andra sakfrågor än kulturmiljövärden och förorenade områden. Det kan dock finnas andra viktiga aspekter i på en plats och i en ärendegång som man behöver ta hänsyn till, så som naturskyddsområden eller jordbruksmark. Fördjupningar om när kulturmiljövärden eller förorenad mark krockar med andra värden och problematiken som kan uppstå när det händer är något som man framöver skulle kunna ta fram material om. Vidare saknas information i denna vägledning om olika finansieringsvägar både för utredningar inom kulturmiljöer och inom förorenade områden. Dessa typer av fördjupningar har inte rymts inom arbetet med denna vägledning, men det kan vara ett uppslag att arbeta vidare med i andra projekt i framtiden.

Bilagor

1. Den uppdragsarkeologiska processen
2. Flödesschema arbetsgång

Bilaga 1. Den uppdragsarkeologiska processen

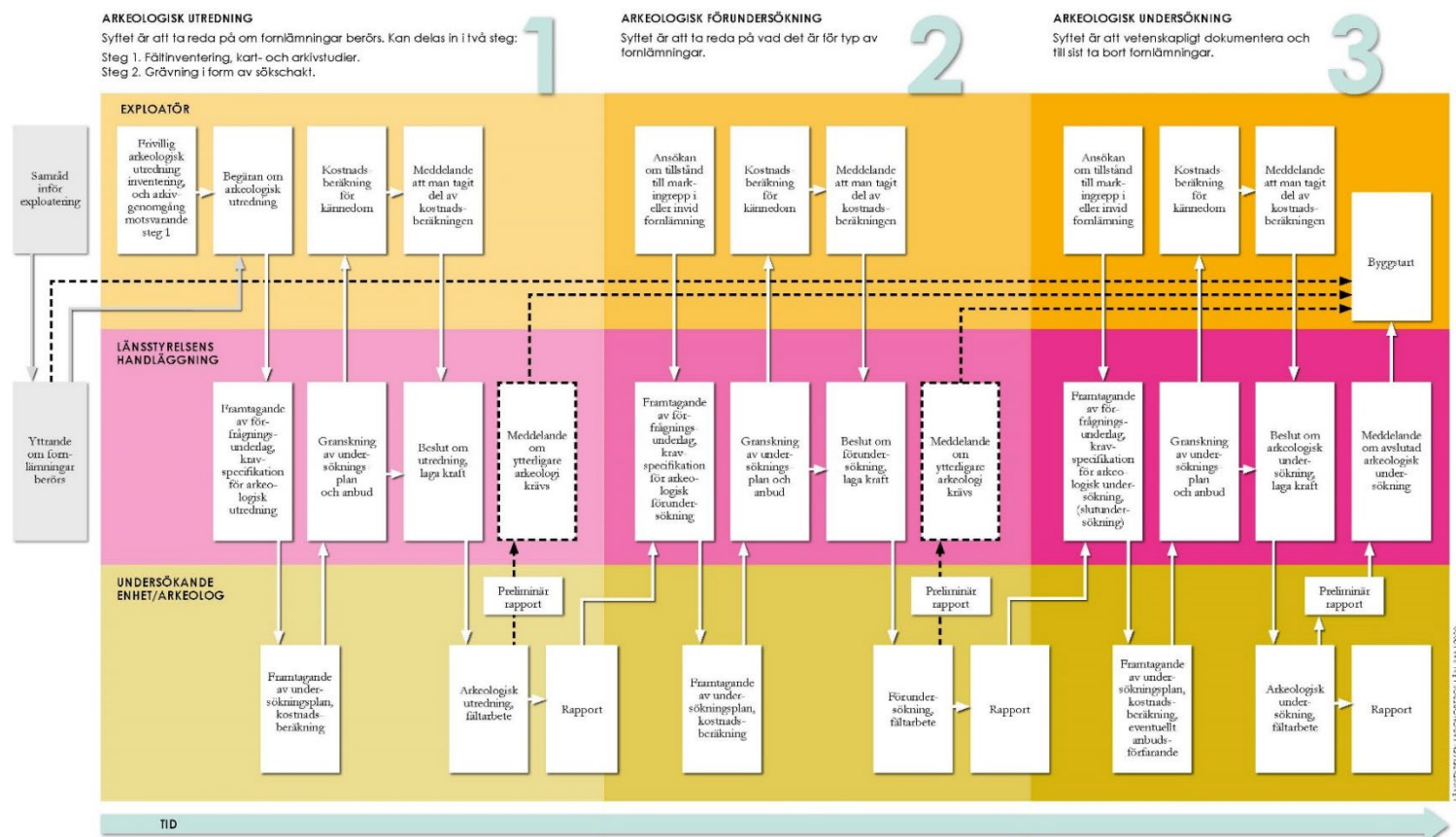
Exempel på hur en arbetsgång enligt den uppdragsarkeologiska processen kan se ut (Länsstyrelsen Kronobergs län)

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN – TILLSTÄNDSPRÖVNING STEG FÖR STEG

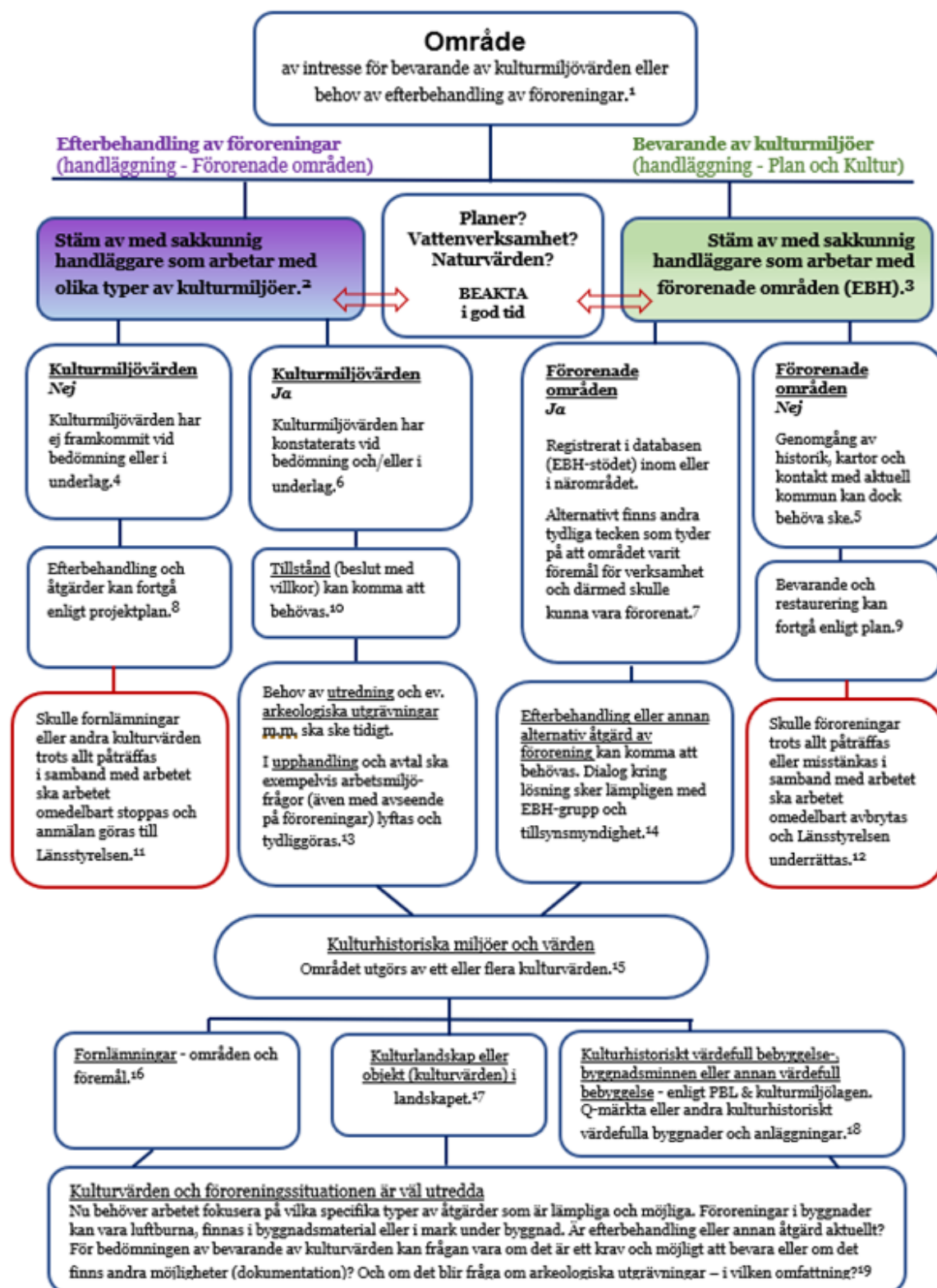
ROLLER OCH ANSVAR

- Det är **Länsstyrelsen** som beslutar om det är nödvändigt med en arkeologisk utredning eller undersökning.
- **Länsstyrelsen** väljer vilka **arkeologer** som ska utföra undersökningen, och begär in en kostnadsberäkning. Vid större undersökningar görs en upphandling.
- **Länsstyrelsen** tar ställning till om kostnaden är rimlig i förhållande till vetenskapliga krav.
- **Exploatören** står för kostnaden för arkeologin.
- **Exploatören** får offerten för kännedom innan **Länsstyrelsen** fattar beslut om att arkeologin kan sätta igång.

För mer information om den arkeologiska processen se
Den uppdragsarkeologiska processen på Riksantikvarieämbetets webbplats

Bilaga 2. Flödesschema arbetsgång

För samverkan och planering i tidigt skede behövs vissa grundläggande steg. Schemat ovan är tänkt att beskriva de övergripande steg som kan bli aktuella. Det kan också behöva kompletteras från fall till fall beroende på komplexiteten i ett ärende.

Förklaringar till Flödesschema arbetsgång

Nedan följer ett förklarande textavsnitt för de olika delarna i flödesschemat. Varje textdel kopplar till numreringen (1–19) i flödesschemat.

1. Med ett "område" avses i denna text den plats, anläggning eller byggnad som är i behov av någon form av åtgärd, exempelvis ett område med behov av efterbehandling av föroreningar eller med behov av att bevara eller hantera kulturmiljön. Det är möjligt att de olika behoven uppträder inom ett och samma område. Genom förankring av information kan behovet av samverkan bli tydligt. Området kan innefatta en eller flera fastigheter eller ett eller flera förorenade delområden. Det kan också innefatta en eller flera olika typer av kulturmiljöer med krav på och möjligheter till olika bevarandesätt.

För att återfinna områden och platser finns det karttjänster och geodata på länsstyrelsernas externa webbsidor att söka i. Där kan man exempelvis hitta skikt eller annan information om förorenade områden, fornlämningar och andra kulturlämningar. Vissa länsstyrelser kan även ha regionala kartsikt där sådan information framgår. Information kan även finnas i Riksantikvariatämbetets kulturmiljöregister och söktjänsten Fornsök.

2. I samband med åtgärd behöver man ha kunskap för att tillgodose, i enlighet med 1 kap. 1 § punkt 2 miljöbalken, att både natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Man behöver i ett tidigt skede ta reda på om det finns kulturmiljöer som riskerar att skadas i samband med en efterbehandlingsåtgärd. Frågan om kulturmiljöer behöver lyftas redan i utredningsskedet, det är för sent att lyfta det i avhjälpandefasen. Utrustning och ingrepp kan skada känsliga miljöer. Utredningen i sig är en form av åtgärd som medför påverkan på miljön.

Fornlämningar, byggnadsminnen och kyrkliga kulturmiljöer skyddas enligt kulturmiljölagen. Ingrepp i sådana miljöer är tillståndspliktiga och beslutas av länsstyrelsen. Även bidrag kan sökas hos länsstyrelsen för att vårda skyddade kulturmiljöer. Därför behöver man känna till förutsättningarna avseende kulturmiljön på den plats där efterbehandling ska genomföras. Andra värden och begränsningar exempelvis hänsyn till vatten och naturvärden kan också behöva uppmärksammas så att det inte blir en överraskning i ett senare skede. Klimatförändringar är en aspekt som behöver ingå och utredas tillsammans med övriga områden och aspekter.

3. Den som avser att utföra arbete eller åtgärder vid kulturmiljön behöver ha kännedom om det finns föroreningar på platsen att ta hänsyn till för att inte riskera att sprida eller exponeras för föroreningar. För arbeten inom förorenade områden kan provtagning och tillstånd krävas och arbetena ska ske i samråd med tillsynsmyndigheten för aktuellt område. Information om vem som är tillsynsmyndighet för ett visst område går att få från länsstyrelsen eller kommunen. Den som utför åtgärden riskerar att bli ansvarig för föroreningsskada som sker om åtgärden bidrar till spridning av föroreningarna. Om man bedriver

eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd så ska man skaffa sig den kunskap som behövs enligt 2 kap. 2 § miljöbalken.

I ett inledande skede kan det vara svårt att veta vilka delar som är aktuella att ta hänsyn till. Att tidigt skaffa sig kunskap är en förutsättning för att kunna planera och förbereda arbetet. Kunskap fås genom exempelvis personer med sakkunskap om förorenade områden på tillsynsmyndigheterna.

Andra värden och begränsningar exempelvis hänsyn till vatten- och naturvärden kan också behöva uppmärksammas så att det inte blir en överraskning i ett senare skede. Klimatförändringar är en aspekt som behöver ingå och utredas tillsammans med övriga områden och aspekter.

4. Har man efter avstämning med sakkunniga inte kunnat återfinna information eller underlag kan det i efterbehandlingsåtgärdsskedet ändå finnas skäl att vara uppmärksam och försiktig, se även fotnot 11.
5. Förekommer inget objekt registrerat i länsstyrelsernas databas över förorenade områden, EBH-stödet, kan det ändå behövas en dialog med tillsynsmyndighet då databasen inte är heltäckande. Kartmaterial kan ge en viss information om hur platsen har använts i äldre tider. Vid åtgärd är det lämpligt att vara uppmärksam på om man ser eller via lukt märker något som kan vara en förorening. På en plats kan exempelvis olyckor skett som inte förmedlas eller uppmärksammas av någon myndighet och som därmed inte är kända. Se även fotnot 12.
6. Vid förekomst av kulturmiljöer inom ett område som är aktuellt för efterbehandling av föroreningar behöver en tidig dialog hållas med sakkunniga om kulturmiljö och andra berörda om vilken hänsyn som ska tas till det aktuella kulturmiljövärdet. Är det flera olika typer av kulturmiljöer kan man behöva definiera och karakterisera dem för att kunna avgöra vad som behöver göras i nästa steg. Vissa åtgärder som exempelvis förändrar skyddade kulturmiljöer kräver tillstånd enligt kulturmiljölagen, till exempel ingrepp i fornlämningar och byggnadsminnen.

Beroende på omfattningen och kunskapen om de värden som finns på ett område kan det också bli aktuellt med kompletterande utredningar avseende kulturvärdena. Vid sådana arbeten behöver risker utifrån föroreningssituationen samt övriga arbetsmiljöfrågor klargöras och ingå från start, annars kan konsekvensen bli att arbetet behöver pausas och rutinerna ses över för en säker arbetsmiljö.

7. Är det aktuellt att bevara, dokumentera eller undersöka kulturmiljön i ett område där föroreningar finns behöver man samråda med sakkunniga om föroreningar om vilka begränsningar föroreningssituationen innebär för projektet och utreda om efterbehandling behöver genomföras i samband med eller inför åtgärden. Projektet får inte försvåra eventuell framtida efterbehandling av området. Blir avhjälpandeåtgärder aktuella kan en anmälan, enligt 28 § förordning (1998:899) om

miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd, behöva göras till tillsynsmyndigheten för det förorenade området.

Exponeringsrisker från föroreningssituationen samt övriga arbetsmiljöfrågor för de som ska delta i åtgärden behöver klargöras och ingå från start. Planerar man att tillgängliggöra ett område eller en byggnad som är förorenad måste eventuella hälsorisker avhjälpas.

8. I den planering och projektering som görs behöver man ta hänsyn till eventuellt andra delar, så som planer, klimateffekter, vatten eller naturmiljön, som kan påverkas av eller påverka efterbehandlingen. Skulle det upptäckas kulturmiljövärden på platsen eller genom ny information behöver arbetet avbrytas och revidering av planen kan behöva göras, se även fotnot 11.
9. Bevarande och restaurering av kulturmiljöer kan fortgå enligt plan. Om det trots allt skulle upptäckas något på platsen som ger misstanke om att området eller del av området är förorenat ska arbetet avbrytas, se även fotnot 12.
10. Karaktären av de kulturmiljöer som finns på området avgör om man behöver söka tillstånd eller liknande för en planerad efterbehandling, för exempel se fotnot 18.

Vilka lämningar och kulturmiljöer som omfattas av tillståndsplikt framgår bland annat av kulturmiljölagen. För byggnadsminnen är de beslutade skyddsbestämmelserna styrande. För att i ett tidigt skede kunna planera vilka värden som arbetet och efterbehandlingsåtgärden behöver ta hänsyn till behöver kunskapen förankras genom personer med sakkunskap om kulturmiljöfrågor på länsstyrelsen.

11. Skulle man vid utredningar eller efterbehandlingsåtgärder i ett område påträffa tidigare okända kulturmiljövärden, ska man avbryta arbetet och samråda med sakkunnig om kulturmiljöer om hur man bör gå vidare. Även om man är osäker på om lämningar som dyker upp utgör ett kulturmiljövärde bör man kontakta en sakkunnig innan arbetet fortgår. Tänk på att även byggnader eller rester av byggnader ska beaktas. De åtgärder man vidtar riskerar annars att få oreparabla konsekvenser genom att exempelvis skada eller på ett negativt sätt påverka kulturmiljövärden.
12. Skulle man vid arbetet påträffa föroreningar eller misstänka att det förekommer förorening på platsen är man skyldig att iaktta försiktighet. Enligt 2 kap. 3 § miljöbalken ska man vidta försiktighetsmått för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet. Därmed finns ett verksamhetsutövaransvar att alltid vara försiktig och uppmärksam vid misstanke om förorening. Om man stöter på eller misstänker att det förekommer föroreningar så ska man avbryta arbetet och kontakta tillsynsmyndigheten. Om arbetet inte avbryts riskerar man att sprida föroreningar och förvärra situationen. Det kan också innebära risker för den som arbetar på platsen.

Som en första kontakt kan man vända sig till de som arbetar med förorenade områden på länsstyrelsen eller kommun för att ta reda på vem som är tillsynsmyndighet för det aktuella området om det är ett område som finns registrerat i EBH-stödet. Berörd tillsynsmyndighet ska informeras om att föroreningar har påträffats samt informeras om att det handlar om ett område där det finns kulturmiljöer som behöver beaktas. Finns området inte i EBH-stödet ska länsstyrelsen kontaktas.

13. Ju längre en avhjälpandeåtgärd i ett område pågår desto svårare kan det bli för de som ska utföra utgrävning eller arkeologiska utredningar i området. På platsen kan förutom risker med föroreningar också nya risker uppstå i form av schaktgropar och andra rasbenägna delar allteftersom arbetet fortskrider. Arbetsmiljöansvar behöver diskuteras i god tid så att man kan anpassa fältarbetet och så att ansvariga för arkeologin i projektet kan beräkna och planera sitt arbete.

Man kan inte vara säker på att all kunskap om kulturmiljön inom ett område är fullt ut kända eller avgränsade. Det är därför värdefullt att väga in oväntade projektrisker från start och tänka igenom sådana frågor och ansvar redan vid upphandling och i avtalsskedet.

Den uppdragsarkeologiska processen innehåller flera steg och det behöver tydliggöras i ett projekt när dessa steg ska genomföras. Se exempel på uppdragsarkeologiska processen i bilaga 1.

14. Om det utifrån utredningar och undersökning framgår behov av att efterbehandla föroreningar på området eller på delar av området ska det ske i samråd med tillsynsmyndigheten. En anmälan ska göras till tillsynsmyndigheten. Enligt 28 § i förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd är det förbjudet att utan anmälan till tillsynsmyndigheten vidta en avhjälpandeåtgärd med anledning av en föroreningsskada i ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning enligt 10 kap. miljöbalken, om åtgärden kan medföra ökad risk för spridning eller exponering av föroreningarna och denna risk inte bedöms som ringa. Vid åtgärder som berör vatten kan man även behöva söka tillstånd för vattenverksamhet.
15. När kulturmiljöfrågan är förankrad och fastställd kan en mer detaljerad process ta vid där typen av kulturmiljö och kulturmiljövärdet blir styrande. Vid förekomst av kulturmiljöer ska alltid sakkunnig på länsstyrelsen kontaktas.
16. Fornlämningar som tillkommit före 1850 är skyddade enligt kulturmiljölagen. I andra kapitlet i kulturmiljölagen definieras de som lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna.

För att kunna planera, veta behov av tillstånd och avgöra på vilket sätt åtgärder berörs av en fornlämning behöver man känna till lagstiftningen. Exempelvis är det enligt 2 kap. 6 § kulturmiljölagen förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller

skada en fornlämning. Till en fornlämning hör enligt 2 kap. 2 § samma lag ett så stort område, benämnt fornlämningsområde, som behövs för att bevara den och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse.

17. Kulturresevat är en skyddsform med avseende på helhetsmiljöer och hela kulturlandskap. Som skyddsinstrumentet infördes kulturresevat i miljöbalken 1999. Kulturresevat får med stöd av 7 kap. 9 § miljöbalken inrättas av länsstyrelsen eller kommun i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. Kulturhistoriskt värdefulla landskap och miljöer kan även vara utpekade som riksintresse eller särskilt viktigt område för kulturmiljövärden. Särskilt värdefulla områden ska så långt som möjligt skyddas mot påtaglig skada och riksintresse får inte bli föremål för påtaglig skada.

Påverkan på ett värdefullt kulturmiljöområde kan vara godtagbart men förutsätter utredning av värde, konsekvenser, åtgärder samt avvägningar enligt 2 kap. miljöbalken. Även specifika trädmiljöer i kulturlandskapet kan vara skyddsvärda. Träd som i sig inte är särskilt skyddsvärda, men som ingår i en biotopskyddad allé, är skyddade enligt miljöbalken. En allé definieras som "lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Träden ska till övervägande del utgöras av vuxna träd" enligt Förordning (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken med mera.

18. Byggnadsminnen omfattas av skydd enligt 3 kap. kulturmiljölagen. När en byggnad förklaras för byggnadsminne, ska länsstyrelsen genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden ska vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i kulturmiljölagens fjärde kapitel. Kyrkobyggnader som är uppförda och kyrkotomter som har tillkommit före utgången av år 1939 får inte på något väsentligt sätt ändras utan tillstånd av länsstyrelsen. Krav på varsamhet vid förändring omfattar samtliga byggnader och byggnadsverk enligt 8 kap. 17 § plan- och bygglagen. Särskilt värdefulla byggnader får inte förvanskas enligt 8 kap. 13 § plan- och bygglagen. Kommunen har möjlighet att införa planbestämmelser om kulturmiljövärden i detaljplaner och områdesbestämmelser. Kulturhistoriska byggnadsvärden kan även tas upp i kommunens kulturmiljöprogram eller i andra underlag. Förbudet mot förvanskning gäller oavsett om byggnaden pekats ut eller inte.
19. När samtliga delar i arbetet är tydliggjorda och förankrade återstår att bedöma och besluta vilka åtgärder som är möjliga och rimliga. Tid och kostnader kan vara faktorer som styr. Det arkeologiska arbetet bekostas av exploatören enligt 2 kap. 14 § kulturmiljölagen. Man kan också behöva ta ställning till vad en efterbehandlingsåtgärd innebär på längre sikt. Beroende på vilken typ av åtgärd man väljer kan det innebära behov av uppföljning och restriktioner i ett område.

Länsstyrelserna

www.lansstyrelsen.se